Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
2014. Вип. 18. С. 291–321.

Віра ГУПАЛО

РЕЛІГІЙНІ МЕДАЛЬЙОНИ ІЗ ПОХОВАНЬ У КОЛИШНЬОМУ БЕРНАРДИНСЬКОМУ КОСТЕЛІ В ДУБНІ НА ВОЛИНІ

Впродовж 1995–2007 рр. проводились археологічні дослідження в межах колишнього бернардинського костелу Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії (сьогодні церква св. Миколая) у м. Дубно на Волині. Як фундація князя Януша Острозького будівлю святині споруджено у 1617–1629 рр. Конструктивним елементом у первісній архітектурі костелу виступає велика підвівтарна крипта, розпланована під вівтарною частиною храму. Це підземелля впродовж кількох століть слугувало спільним гробівцем як для ченців бернардинів, так і для численного грона фундарів, колаторів і бенефакторів, серед яких були представники князівських родин Острозьких, Заславських, Сангушків і Любомирських.

Усі поховання, здійснені у підвівтарній крипті, збереглися фрагментарно. Це означає, що анатомічну цілісність останків було порушено, дерев'яні труни розбито і усе присипано шаром будівельного сміття.

Під час рятівних розкопок здобуто численний речовий матеріал. Контекст виявлення артефактів серед знищених і пограбованих поховань у підвівтарній крипті не дозволяє пов'язувати предмети з якимось конкретним похованням, тому усі вони розглядаються як розрізнені знахідки.

На загал у досліджених похованнях знайдено кілька сотень артефактів, серед яких є фрагменти шовкового одягу, головні убори, взуття, уламки трун, оздоблені позументами і багато іншого. На цьому тлі виділяється чимала кількість предметів девоційного характеру. Однією з найоб'ємніших категорій знахідок є релігійні медальйони, аналізу яких присвячений пропонований огляд.

Усі медальйони (18 одиниць) виявлено у підвівтарній крипті. Серед загалу виділяються зразки із залишками шовкових плетених шнурочків, які засвідчують, що медальйон був підвішений на шиї небіжчика; окремі медальйони було нашито зверху на параман, інші вкладено всередину параману; нерідко медальйони прикріпляли до вервички. Отож релігійні медальйони разом із вервичками, параманами, натільними іконками, розп'яттям, перстенями із християнською символікою репрезентують предмети особистого благочестя, тобто це були речі, якими людина послуговувалася у житті, особливе значення вони набували з її смертю. Цінність девоціоналій полягала у духовному змісті їх іконографії. Тому першочерговим завданням дослідження є ідентифікація зображень з наступним розкриттям змісту і значення того чи іншого іконографічного типу. Це дозволить зрозуміти не тільки характер самого предмету, а й заглибитися у духовну атмосферу минулих століть, відчути різносторонність світу уяви, вірувань і надій людини – і таким чином, пізнати один із аспектів фунеральної культури, яка нерозривно пов'язана із релігійним життям суспільства.

Під медальйонами розглядаються невеликого розміру медалі з зображеннями релігійної тематики.

Назва медаль походить від латинського слова *metallum*, яке в середньовіччі широко вживалося вже як *medalla* – метал. В церковній мові йому відповідає поняття *numisma*, під яким розуміється пам'ятна річ, карбована з металу на зразок монети, що містить зображення релігійних предметів, святих і т.п. Утвердилася практика, коли папа римський під час аудієнції благословляв паломникам такі пам'ятні медальйони на відпущення гріхів. Медальйони з відпущенням гріхів повинні були виготовлятися лише з твердого металу. В 1853 р. папа Пій IX дозволив випускати залізні медальйони, але в жодному випадку не свинцеві чи олов'яні

[Encyklopedia…, t. XIV, 1881, s. 102], які могли швидко знищуватися. На медальйонах повинні були бути зображені святі, які вже канонізовані, або вписані в римський *Martyrologium.*

Збірка виявлених у Дубні медальйонів репрезентує, передусім, розрізнені речі, які випадково збереглися зі значної більшості втрачених. Тому варто зазначити, що інформуючи лише про факт поширення окремих релігійних сюжетів, цей комплект девоціоналій однак не спроможний відобразити повну картину популяризації тем і культів в середовищі християнській спільноти, тісно пов'язаної із монастирем оо. Бернардинів в Дубні.

Усі медальйони із поховань різні за іконографією. Двічі на них виступають зображення Ісуса Христа і шість Марії; більшість – присвячена святим: Яну Непомуку, Франциску Ксаверію, Ігнатію Лойолі та іншим. Окремо виділяються композиції, в основі яких лежать новозавітні теми: Трійця, Христова Родина, Чистилище. Зразки відлиті з матриць, для яких, притаманні, переважно, витончені зображення. Лише три екземпляри відтиснуті штампом на тонкій бляшці. Матеріалом для всіх (за винятком одного медальйона, виготовленого із срібла) послужила бронза, часто вкрита шаром золота (в більшості випадків знищеного). Це були дійсно вишукані і відносно дорогі речі, випуск яких був розрахований на певну, скажімо, заможну категорію покупців. Невідомо, чи ці медальйони були привезені з Апостольської Столиці власноручно своїми власниками, чи вже придбані на території Речі Посполитої за посередництвом одного з численних орденів. Відомо, що згідно рішень Триденцького собору (1545–1562) останні повинні були популяризувати, як правило, образки Пречистої Діви Марії (в тому числі Непорочного Зачаття), власних патронів і святих, які пов'язані з їхнім братством. Звідси, принаймні п'ять медальйонів є підстави пов'язувати з діяльністю єзуїтів: зображення Христос Сальватор-Марія Мати Збавителя та Ігнатій Лойола-Франциск Ксаверій; медальйон Непорочне Зачаття Пресвятої Діви Марії-архангел Михайло, наймовірніше, належав до кола бернардинських реліквій.

Визначити майстерні, де були виготовлені медальйони не бачиться можливим. Проте чітко можна сказати, що дубенські знахідки не були дешевими копіями і що це не наслідування першовзірцям, швидше навпаки, усі медальйони є оригінальними виробами, матриці яких були створені талановитими майстрами. Аналогії, які вдалося відшукати, підтверджують, що більшість зразків була виготовлена у Римі.

Усі зображення подано згідно усталених канонів, де форма рисунку безпосередньо визначалася змістом. Аверсом вважається та сторона медальйона, на якій зображено Ісуса Христа або Марію. У випадках, де Ісус і Марія присутні на одному медалику, зображнення Марії виступає на реверсі. Медальйони, присвячені святим, що походили з однієї спільноти, на аверсі містять патрона або засновника ордену, як наприклад, зображення І. Лойоли, поряд з яким Франциск Ксаверій виступає на реверсі. Окреслюють іконографію написи, подані скорописом у вигляді окремих літер чи їх поєднання. Літери виконані маюскулум з шерифами і розділені крапочками.

Христологічна іконографія. Образ Ісуса Христа на дубенських медальйонах представлений двояко: у вигляді погруддя (кат. № 1) і на три четверті зросту (кат. № 2). Перший різновид – це постать *Христа Збавителя (Сальватора)*. Погруддя в профіль, повернене вправо (рис. 1, *1*). Виконане в стилі античних традицій парадних портретних зображень, добре відомих на кам'яних барельєфах, монетах, геммах. Портрет Ісуса вражає простотою і строгістю ліній, що надають усьому образу виразу надзвичайної урочистості. Христос зображений у вигляді молодого чоловіка з класичними рисами обличчя. Голову вінчає терновий вінець – символ терпіння і перемоги. Від різьблених рис обличчя Христа, однак, не віддає холодом, вони спокійні і лагідні. І німб за головою, і напис свідчать, що перед нами Збавитель роду людського.

Інше зображення Христа за стилем значно відбігає від вищеописаного. На медальйоні представлено образ *Ісуса з Назарету – Сина Божого* (рис. 1, *2*). Рельєф зображення також бездоганний, однак менш витончений; лінії, грубші і глибші, вільними штрихами моделюють рисунок. Постать в анфас на неповний зріст. Ісус стоїть випростаний, з руками, складеними на

поясі, погляд його спрямований поперед себе. Одягнений у шати, які швидше нагадують іудейський одяг: сорочку вільного крою (*кетонет*), яка була підперезана поясом (*хегором*), а поверх неї – плащ у вигляді халату з розширеними рукавами (*одерет*). На грудях у Ісуса параман з рівнораменним хрестиком, як символ перенесених страждань. Риси аскетично видовженого обличчя – схематичні. На голові – терновий вінець, довкола голови – густо укладені короткі промінчики сяйва, кінці широкої дуги якого сягають плечей. Цей образ – це втілення смиренності і терпіння.

Рис. 1 Релігійні медальйони. 1 – Аверс. Христос Збавитель; 2 – Аверс. Ісус з Назарету; 3 – Реверс. Марія Матір Збавителя; 4 – Аверс. Пречиста Діва Марія Непорочного Зачаття; 5 – Аверс. Сокальська Матір Божа Утіхи; 6 – Реверс. Герб Пілава і символ ордену оо. Бернардинів
Fig. 1. Religious medallions. 1 – Avers. Christ the Redeemer; 2 – Avers. Jesus from Nazareth; 3 – Revers. Maria, mother of Redeemer; 4 –Avers. Virgin Mary of the Immaculate Conception; 5 – Avers. Sokal Solace Mother of God; 6 – Revers. Coat of arms of Pilava and symbol of Bernardynian order

Найчастіше зустрічається *Марійна іконографія*. І це не випадково. Адже у Польщі, як не в одній іншій країні, шанування образу Божої Матері, починаючи з пізнього середньовіччя, перетворилося, якщо так можна висловитися, у національний культ. Богородиця, наділена майже королівським маєстатом через своє особливе місце у Бога, безмежною добротою і могутністю, завдяки якій була здатна відвернути усі лиха, в переконаннях віруючих виступала як істинна Заступниця і Покровителька краю. Численними були костели, збудовані на честь Матері Божої, братства їй присвячені. Богородицю зображали на безлічі образах, серед яких відомо 400 чудотворних[1] [Kuchowicz, 1992, s. 258]. За своїм характером і композицією богородицька іконографія надзвичайно різноманітна. Дубенські медальйони у свою чергу репрезентують шість її різновидів.

[1] У XVIII ст. в Польщі 20 чудотворних ікон було короновано [Nestorowicz, 1997, s. 17].

На реверсі одного з медальйонів представлено образ Марії як *Матері Збавителя* (кат. № 1; рис. 1, *3*). Виконаний в аналогічному, як аверс, стилі. Погруддя в профіль, повернене ліворуч. Марія зображена у вигляді молодої жінки. Класичні риси обличчя випромінюють спокій, а схована в кутиках уст м'яка усмішка, створює погідний образ, наповнений добротою і ласкою, такий милий, доступний і зрозумілий серцю кожного віруючого[2].

Зображення, що поміщене на аверсі іншого медальйона, надзвичайно імпульсивне. Це образ *Пречистої Діви Марії Непорочного Зачаття* (кат. № 3; рис. 1, *4*). Постать Богородиці зображена у повний зріст не в якійсь застиглій, нерухомій позі. Її силует сповнений динамікою руху, момент якого схоплений і увічнений в рисунку. Під ногами Марії тонкий серп півмісяця. Злегка зігнута в коліні права нога створює враження, що Пречиста ступивши на нього, граційно призупинилась; цей ефект підсилює ледь відхилений до тилу силует. Немов би від повіву вітру шати фантазійно звиваються, то облягаючи струнку фігуру, то дивовижно драпіруючись. Голова Діви Марії смиренно похилена вправо, лівою рукою вона торкається грудей в області серця, а права – з розверненою назовні долонею, відхилена від тулуба. Цей прийом яскраво передає простий, зрозумілий кожному жест сердечної прихильності, щирої приязні. Увінчана вінком з семи зірок, у супроводі ангелів, оточена променистим сяйвом Пресвята Богородиця Непорочного Зачаття, перемагаючи зло, ступає назустріч стражденним, розкриваючи з любов'ю в серці обійми божественного милосердя для спасіння їх душ. Цей образ надзвичайно емоційний і сильний за вкладеним у нього ідейним змістом[3].

Непорочне Зачаття – це привілей Пресвятої Діви Марії і символізує перемогу над дияволом. В іконографії ця тема з'являється вже в XV ст. Дещо пізніше, в XVI ст. поширюється добре відомий і сьогодні образ Марії як Пресвятої Діви, що стоїть на земній кулі в хмарах, під ногами у неї – півмісяць, а на голові корона з 12 зірок. Зображення на дубенському медальйоні відбігає від цього типу лише в незначних деталях: відсутні обриси земної кулі, натомість обабіч півмісяця – ангели, і корона містить лише сім зірочок.

У теологічній дискусії про Непорочне Зачаття Пречистої Діви Марії, яка розгорілася в 1475 р. і тривала до кінця століття, охопивши усю Європу, орден св. Франциска виступив послідовним і непохитним захисником Непорочності Богородиці. Особливо відзначилися францисканці обсерванти (бернардини), які надзвичайно активно пропагували вчення про Непорочне Зачаття Пречистої Діви Марії, поклавши його в основу своїх богослужінь, а також поширюючи його місіонерським шляхом. З моменту появи бернардинів у Польщі їхня діяльність проходила під знаком і в боротьбі за честь Непорочної Діви. Тому майже кожний другий бернардинський костел був присвячений або Пречистій Діві Марії, або Її Непорочному Зачаттю [o. Bogdalski, 1905, s. 428–450]. Підтвердженням цього є також і Дубенський костел[4].

Три медальйони присвячені локальним образам Богородиці – Сокальській, Бердичівській і Луцькій. Це т.зв. *"коронатки"*, вибиті на честь коронації чудотворних ікон[5].

Сокальська Матір Божа Утіхи (кат. № 4; рис. 1, *5*). Відомості про походження образу переписано з невідомого руського рукопису у хроніку сокальського бернардинського монастиря у 1617 р. Згідно цього, ікона, мальована на кипарисовій дошці, 120 років знаходилася в маленькій церквиці, збудованій над Бугом. Після нападу татар, коли храм згорів, у 1519 р. збудували дерев'яний костелик, який перемістили трохи вище, між Бугом і Ратою [Rusiecki, 2000, s. 7]. З приходом у Сокаль в 1599 р. бернардинів, на цьому місці розбудовується

[2] Виконані у подібному стилі медальйони, які різняться лише деталями, добре відомі на теренах Польщі [Chudzińska, 1998, s. 41, tab. XXVIII, 82; Rewoliński, 1885, tab. III, 78], Чехії [Borkovský, 1975, s. 20, obr. 123:2], а також Західної Європи [Rasmusson, 1942, pl. I, 3, 6], де датуються, як правило, XVIII ст.

[3] Ідентичне зображення і напис відзначені на одному медальйоні з Польщі, який виготовлений у Римі [Rewoliński, 1885, tab. XXII, № 1110].

[4] Наприклад, за надзвичайні заслуги львівських теологів у відстоюванні догмату про Непорочне Зачаття Пресвятої Діви Маріїї папа Сикст V у 1586 р. подарував Львову частину свого герба – три (римські) пагорби з восьмипроменевою зіркою (символом Богородиці) над ними.

[5] У 1636 р. Олександр Сфорца Паллавічіні заснував фундацію, з якої ватиканська капітула могла фінансувати золоті корони. Тоді ж встановлено критерії визнання ікони чудотворною та церемоніал, згідно якого відбувалося її коронування [Nestorowicz, 1997, s. 16].

монастир, а образ стає його найціннішою святинею [Alojzy, 1904, t. II, s. 292]. Поява образу пов'язана з іменем Якуба Вужика, придворного художника Владислава Ягайла. Легенда гласить, що після відновлення зору перед образом Пресвятої Марії в Ченстохові у 1392 р., зцілений художник з почуття вдячності вирішив скопіювати її ікону. Після кількох невдалих спроб, він знайшов у себе вдома образ, створений рукою ангела. З ім'ям Матері Божої Сокальської пов'язані численні дива, що стало підставою для її коронації, яку здійснив 8 вересня 1724 р. архиєпископ львівський Ян Скарбек з дозволу папи Інокентія XIII. Тоді на замовлення протектора польського королівства кардинала Аннібала Альбані були виготовлені золоті корони, оздоблені коштовним камінням. Графи Потоцькі спорядили вівтар з ебенового дерева, який богато прикрасили сріблом [Rewoliński, 1885, s. 76, tab. XIV, 696]. Їхня участь у цих урочистостях знайшла відображення у пам'ятних медалях, де на реверсі викарбувано родинний герб Пілава[6], який підносять два перехрещені передпліччя Ісуса і св. Франциска (рис. 1, *6*), позначені стигматами (символ бернардинського ордену). Ікона Богородиці посідала два оклади. Перший з них пов'язаний з фундацією 1744–1748 рр. Людовіки Мнішек-Потоцької; другий, який виготовили ювеліри зі Львова Ян Шеппе і Петро Шарле, з фундацією 1773 р. Франциська Салезія Потоцького [Betlej, 1999, s. 73]. У 1843 р. під час пожежі в костелі образ згорів. Копію, яку виконав львівський художник Машковський на мідній блясі, було освячено у 1848 р. Але й її спіткала подібна доля. В 1951 р. після встановлення українсько-польського кордону, бернардини покидаючи монастир перевезли костельний інвентар до Лєжайська, а бібліотеку, архів і ікону до Кракова. Образ помістили в каплиці новіціатській, де він також невдовзі згорів. Сучасний образ являє собою другу копію [Rusiecki, 2000, s. 13] і зберігається в костелі св. Бернардина у монастирі оо. Бернардинів в Кракові [Nowak, Turdza, 2000, s. 125, 159, fot. 162]. Таким чином, дубенська коронатка репрезентує нечисленні зразки першовзору образу і у тому полягає її цінність.

Бердичівська Матір Божа (кат. № 5; рис. 2, *1*). Цей образ був родинною реліквією графів Тишкевичів і являв собою вірну копію чудотворного образу Матері Божої Сніжної в Римі. Був виконаний на полотні, наклеєному на кипарисову дошку [Wacław z Sułgóstowa, 1902, s. 15]. Після щасливого звільнення з татарського полону, Януш Тишкевич, воєвода Київський, повернувшись додому, збудував у Бердичеві в 1626 р. костел та монастир для Кармелітів Босих і подарував їм цю ікону. Невдовзі образ прославився своєю чудотворною силою. Для подання прохання щодо його коронування була створена спеціальна делегація до Риму, куди ввійшли такі можновладці як Антоній Тишкевич, єпископ жмудський, Антоній Любомирський, воєвода люблінський, Михайло Радзівіл, Великий гетьман Литовський і воєвода Віленський. У 1753 р. папа римський Бенедикт XIV на власні кошти замовив золоті корони, оздоблені смарагдами і його власним гербом, які надіслав у Бердичів. Коронацію, що відбулася 16 липня 1756 р., здійснив єпископ краківський Кайєтан Солтик [Rewoliński, 1885, s. 2]. Церемонія була помпезна, з ілюмінацією, гарматними пострілами, музикою, в присутності 6000 військових гусарських і панцирних корогв [Alojzy, 1904, t. IV, s. 265–268]. Під час урочистості Отець Провінціал Кармелітів Босих посвятив вибиті семи штампами золоті, срібні та бронзові медалі-коронатки, які щедро розкидали серед натовпу [Nestorowicz, 1997, s. 19–20]. Відомо, що Бердичівська ікона мала кілька окладів: коронаційний золотий з витисненими квітами, срібний і з тканини рожевого кольору, гаптованої золотими квітами. Сьогодні копія цього образу знаходиться в бічній каплиці костелу Матері Божої Переможної у Варшаві [Z dawna Polski…, 1986, s. 94–95].

Луцька Матір Божа (кат. № 6; рис. 2, *2*). Згідно з легендою образ належить пензлю св. Луки. У 1598 р. папа Клементій VIII подарував цю ікону Бернарду Мацєйовському, єпископу луцькому, який в той час перебував у Римі з посольською місією [Wacław z Sułgóstowa, 1902, s. 425]. Після повернення у Луцьк, єпископ передав образ до давнього Домініканського костелу, заснованого ще Владиславом Ягайлом. Через півтора сторіччя у

[6] Коронатки освячувалися папою римським. Вважалося, що той, хто мав у час смерті такий медальйон, отримував повне відпущення гріхів [Nestorowicz, 1997, s. 18].

зв'язку з коронуванням ікони, Михайло Потоцький, воєвода Волинський, від імені поважних обивателів Волині замовив у Римі дуже гарні корони зі щирого золота. Церемонію коронування здійснив 8 вересня 1749 р. єпископ луцький Франциськ Кобєльський [Rewoliński, 1885, s. 63]. Після завершення процесії, прочанам роздавали пам'ятні медалі з візерунком коронованого образу. Ікона пережила кілька нищівних пожеж в домініканському монастирі та костелі і чудом вціліла. У 1847 р. її перенесли зі знищеного домініканського костелу у колишній єзуїтський костел. На початку XX ст. образ знаходився у Великому вівтарі. Його оздоблював оклад з тканини гаптованої золотом та прикрашеної дорогоцінними каменями і перлами; корони були золоті як і перстені на руках Богородиці [Alojzy, 1904, t. IV, s. 333]. Подальша доля образу невідома.

Рис. 2. Релігійні медальйони. 1 – Аверс. Бердичівська Матір Божа; 2 – Аверс. Луцька Матір Божа; 3 – Аверс. Матір Божа Параманна; 4 – Аверс. Свята Трійця; 5 – Реверс. Св. Архангел Михайло; 6 – Реверс. Свята Родина

Fig. 2. Religious medallions. 1 – Avers. Berdychiv Mother of God; 2 – Avers. Lutsk Mother of God; 3 – Avers. Mother of God Scapular; 4 – Avers. Trinity; 5 – Revers. St. Archangel Michael; 6 – Revers. Saint Family

Випуск усіх трьох вищеописаних медальйонів-коронаток був приурочений безпосередньо до урочистостей коронування (відомі ще зразки, випущені з нагоди річниці, тощо). Їх виготовляли в значній кількості і в кількох різновидах. Особливо богатою на іконографічні сюжети була зворотня сторона медальйонів з образом Бердичівської Богородиці. Незважаючи на те, що до наших днів збереглися лише одиниці коронаток, зразки, присвячені Сокальській і

Бердичівській Божій Матері є широко відомі[7]. Щодо коронатки Луцької Богородиці – наразі це єдиний зразок[8].

Окрему сукупність складають композиції, присвячені типам Богородиці, наприклад: Вервичкова, Підтримки віруючих, Доброї Поради, Болісна, Семи Болістей та інші.

На аверсі одного з дубенських медальйонів відзначено образ *Матері Божої Параманної*[9] (кат. № 7; рис. 2, *3*). Історія образу Матері Божої Параманної сягає середини XIII ст. Задовго до цього у Святій Землі на горі Кармель селилися християни-пустельники, які видовбували собі келії у скелі. Під час хрестових походів вони об'єдналися, утворивши чернечий орден Кармелітів. Особливі почесті Кармеліти віддавали Пресвятій Діві Марії. З приходом сарацинів Кармелітський орден почав закладати монастирі у Європі. Легенда гласить, що 16 липня 1251 р. генералові ордену Симону Стоку, який перебував у Кембріджі, явилася Богородиця в оточенні ангелів. Подаючи йому Параман промовила: *"Прийми, дорогий сину, цей параман Твого Ордену, як символ мойого братства і знак привілею, здобутого для Тебе і усіх дітей Кармелю"* [Tarnowski, 1905, s. 71].

Тринітарна тематика досить рідкісна і представлена одним медальйоном. На аверсі зображено *Святу Трійцю* (кат. № 8; рис. 2, *4*). В основу побудови композиції образу закладено число "три" – таємниця Святої Трійці. Центральну частину зображення займають: постать Бога Отця у вигляді старця з довгою, роздвоєною на кінці бородою, і трикутним німбом за головою; постать Бога Сина у вигляді воскресшого Збавителя з округлим німбом – чоловіка у розквіті сил, що символізує коротка борода [Janicka-Krzywda, 1982, s. 126]; Бог Дух Святий, який у вигляді голуба розправив крила над першими двома фігурами. Деталі покликані відобразити певні акценти сюжету. Хмари, що оточують півколом постаті Праотця і Ісуса, а також Святого Духа передають Божий маєстат. Сплющена зверху і знизу земна куля символізує владу[10], так само як і берло-жезл в правиці Христа є символом верховної влади. Увесь образ Святої Трійці проникнутий спокійною величчю і Божественним торжеством[11].

Близька до тринітарної – *ангелістична іконографія*, яку репрезентує у нашій збірці лише образ *св. Михайла* (кат. № 3; рис. 2, *5*). Рельєф зображення пошкоджений в окремих місцях, однак це не перешкоджає в прочитанні найменших деталей рисунку. Композиційна побудова в загальному відповідає іконографічній традиції для даної теми. Поза тим, автор наповнив твір додатковими елементами, які глибоко розкривають ідейний зміст сюжету. Досконалість у відтворенні особливостей фігур, довершенність композиції і відчутна емоційна насиченність образу зраджують руку талановитого майстра.

Михайло зображений у повний зріст. Він стоїть правою ногою на спині у диявола, з силою пригинаючи його тіло до землі. Архистратиг представлений в образі воїна у античних обладунках. В усій постаті Михайла відчувається надзвичайна могутність. Напружені м'язи рук, ніг, торсу підкреслюють цю надприродну силу, з під якої дияволу не звільнитися. Відстоявши у битві чергову душу (яка зображена на шальці ваг), Михайло застережливо підняв догори меч, готовий щомиті опустити його на свого вічного супротивника. Ані потужні лати,

---

[7] Вони описані в основних каталогах медалей з теренів Польщі [Bentkowski, 1830, № 598, 604–606; Raczyński, 1841, № 464–465,472–474; Czapski, 1871, № 4088, 4094–4098, 4103–4104; Rewoliński, 1885, № 7–24, 695–699].

[8] Т. Революнский у своєму каталозі описував відомий йому єдиний екземпляр медальйона-коронатки Луцької Божої Матері, який в кінці XIX ст. знаходився у збірці Зебравського. Однак цей медальйон на реверсі посідав інше зображення [Rewoliński, 1885, s. 63, № 604a].

[9] Від лат. *Scapulare – параман*, дослівно – нараменник. Це два прямокутні шматки тканини, які підвішені на шнурочку звисали один на грудях, другий – на плечах.

[10] Відомі зображення св.Трійці, де земна куля, як правило, поміщена під стопами Бога Отця і Бога Сина [Rewoliński, 1885, № 183, 186–187, 189, 742, 883, 968], що символізує нехтування світом [Janicka-Krzywda, 1982, s. 128]; натомість земна куля під Божественною десницею на дубенському медальйоні, очевидно, означає верховну владу над світом (земним).

[11] Медальйони з зображенням св.Трійці зустрічаються досить часто, особливо у XIX ст. Більшість з них, невеликі за розмірами, з підписами польською мовою, правдоподібно, були виготовлені в локальних санктуаріях, наприклад, у Ченстохові. Дубенський медальйон, який посідає вищезгадані композиційні відмінності, виготовлений у Римі, на що вказує напис. Аналогії йому не виявлені.

ані ознаки фізичної міці, ані об'ємні предмети в руках не роблять фігуру архангела громіздкою. Композиційно центральна його постать легка, динамічна, блискавична у своїх рухах. Розправлені крила, променисте сяйво довкола голови, а також фантазійно розгорнутий плащ створюють відчуття простору. Перебуваючи усією своєю постаттю в небесному óбширі, Михайло скидає духа пітьми в пекельне провалля, бездоння якого пашить полум'ям. Однак, це лише чергова перемога за чергову душу. Сатана не здався остаточно. Він піддався тимчасово і затаївся. Аби виграти час і ухилитися від смертельного удару, він повзе, закриваючи руками голову. Але крила його розправлені і за мить він знову буде готовий стати до двобою. Напис на медальйоні, як девіз лицаря, "Бог живе"[12].

Згідно з наукою Святого Письма, св. Михайло – один із семи духів, які знаходяться найближче до Божого трону. Архангел Михайло постійно і переможно бореться з драконом (дияволом) і його ангелами, але на остаточну битву зійдуться вони лише з кінцем світу. Тому в іконографії св. Михайла представляли як ангела-лицаря в шоломі, з щитом і мечем, який скидає в провалля духа пітьми.

Особлива роль відведена св. Михайлу як опікуну душ померлих. Усім вірним в мить кончини несе він свою допомогу і вважається захисником душ і тіл, які мають бути перенесені на місце спасенія. Тому при поховальних відправах церква якби віддає в руки св. Михайла душі померлих, щоби їм полегшити перехід до царства світла. На медальйоні в руках архангела зображена вага з тілом (душею). Ця тема виводиться зі згадки про битву св. Михайла з сатаною за тіло Мойсея, як справедливого. Згідно з традицією, впровадив він до неба також і душу Пресвятої Діви Марії [Encyklopedia…, t. XIV, 1881]. Звідси й походить уява, що св. Михайло важить душі померлих на вагах, які стереже диявол.

Присутність медальйону з зображенням св. Михайла у похованні символізує надію на захист душі небіжчика архангелом, який мав би допровадити її до раю.

В цілому описаний медальйон (з врахуванням зображення як на аверсі, так і на реверсі) є надзвичайний за духовно-емоційним змістом. Богородиця, яка в силу свого Непорочного Зачаття вже перемогла духа тьми, і св. Михайло, який покликаний завжди перемагати сатану і ім'я якого в *Confiteor* знаходиться відразу після імені Пречистої Діви, разом уособлюють всеперемагаючу силу, яка стоїть на сторожі душ вірних, є їх надією на спасіння і царство небесне[13].

Катехістична іконографія репрезентована двома сюжетами з біблійної історії Нового Завіту: Свята Родина і Чистилище.

Свята Родина (кат. № 8; рис. 2, *б*). Марія, у вигляді молодої тендітної жінки, яка підтримує лівою рукою Дитятко Ісуса, зображена в оточенні свого чоловіка Йосипа та родичів – Захарії і Єлизавети. Композиція образу вражає досконалістю ліній і позицій фігур, через які автор зумів передати водночас і велич появи на світ Сина Божого, і теплу атмосферу тихого родинного щастя. За змістом ця сцена є досить ємнісна. Вона містить у собі найромантичнішу частину євангельського благовісту – історію звістування і появи на світ Іоанна Предтечі (що розуміється під постатями Єлизавети і Захарії) та Ісуса Христа. Ці дві родини (Марія і Йосип, Захарія і Єлизавета) зображені разом на медальйоні, оскільки єднає їх таїнство зачаття від Духа Святого і народження божественних синів, що й сказано у книзі від Іоанна: "*А тем, которіе приняли Его, верующим во имя Его, дал власть біть чадами Божими,*

[12] Ідентичне до найменших деталей зображення св. Михайла і напис відзначено на реверсі восьмикутного медальйона, який присвячений коронуванню чудотворного образу Віленської Богородиці (8 вересня 1750 р.). На аверсі вказане місце виготовлення: ROMA – Рим [Rewoliński, 1885, s. 84, № 728]. Отже, обидва медальйони походять з однієї майстерні.

[13] Крім цього, св. Михайло здавна вважався захисником воїнів, а на Сході ще й допомагав хворим; визнається також опікуном поліцейських [Attwater, John, 1997, s. 295, 415], землемірів, золотарів, тих, хто виготовляє облатки, граверів, фехтувальників, шліфувальників, радіологів і рентгенологів [Janicka-Krzywda, 1982, s. 101–112]; архангел Михайло – патрон ряду країн (Англія, Іспанія, Угорщина, Франція), регіонів (Малопольща, Галичина), міст (Амстердам, Ланцут) [Janicka-Krzywda, 1993, s. 149–151].

которіе не от крови, ни от хотения плоти, ни от хотения мужа, но от Бога родились" [Библия, от Иоана гл. 1:12,13].

В цілому описуваний медальйон, який був виготовлений у Римі, присвячений фундаментальним основам новозавітного вчення, де сюжети, зображені на аверсі і реверсі, виступають як свого роду початок і кінець божественної доктрини. Подібні зразки у релігійному медальєрстві, судячи з відомих збірок, зустрічаються рідко[14].

Чистилище (кат. № 7; рис. 3, *1*). Головний акцент в композиції зроблено на бурхливому вогнищі, потужне полум'я якого звивається вгору, охоплюючи п'ять постатей. Вони різного віку і по-різному занурені у полум'я. Ліворуч з вогню визирає лише голова літнього чоловіка, обличчя якого оточене густою бородою. Чоловікові середнього віку з короткою бородою і коротко підстриженим волоссям полум'я сягає до пояса, але душа його вже спасенна, бо ангел, що летить над Чистилищем, подав йому руку, готовий впровадити до світу вічного блаженства. Голова ангела звернена до безбородого юнака з довгим волосся і піднятою до гори лівою рукою, якого він вітає прихильним жестом правиці. Це чергова очищена душа, яка заслужила спасіння. Однак поряд страждає душа грішника у зрілому віці, який погруз у полум'я по плечі. Йому до ангела не дотянутися! Крайня праворуч постать представляє молодого чоловіка з мускулистим торсом, якому полум'я сягає талії. Він смиренно схилив голову. Зведені у молитовному жесті долоні переконують, що ця душа вже стоїть на шляху до спасіння. Завершують композицію скупчені над чистилищем хмари, за якими прихована свята оселя праведних душ, оповита божественним маєстатом, сяйво якого пробивається до чистилища, подаючи грішникам надію на звільнення.

Згідно з католицькою наукою Чистилище – це не якесь конкретне місце (хоча існує ряд теологічних праць, в яких воно окреслене), а потойбічне перебування або стан померлих, які щоби вступити на небо, повинні пройти процедуру очищення від дрібних повсякденних гріхів та понести покарання за земні провини. Одним з різновидів покарання є вогонь. Вважається, що вогонь чистилища не до порівняння болісніший, аніж земний. Тривалість страждань може тягнутися десятки і навіть сотні років, але завершується з приходом Страшного Суду [Encyklopedia kościelna, 1905, t. V–VI, s. 304]. Зображення на описуваному медальйоні мальовничо передають атмосферу страждань, надій і радощів грішних душ, перебуваючих у Чистилищі. В надзвичайно дієвий спосіб цей медалик спонукав задуматися над швидкоплинністю земного життя і невідворотною спокутою за нього.

Найбільш об'ємно у збірці представлена *агіографічна іконографія*, в якій чітко виділяються три теми: біблійна, патронічна і мартирологічна.

Біблійну агіографію репрезентують постаті з Нового Завіту – св. Йосип та св. Іоанн Хреститель, які зображені відповідно на лицьовій і зворотній стороні одного медальйона (кат. № 9; рис. 3, *2–3*).

Св. Йосип представлений чоловіком у зрілому віці, який підтримує Дитятко Ісуса (кат. № 9; рис. 3, *2*). Зворушливим жестом правиці він чуйно тримає у долоні маленьку стопу лівої ніжки Божественного Дитяти; його лагідний погляд, підкреслений м'якою усмішкою, спрямований на Ісуса. Усі ця слабодинамічна сцена зраджує глибоку ніжність земної любові до Сина Божого.

Йосип – Обранець Пресвятої Діви Марії. Про його життя Святе Письмо оповідає надзвичайно скупо. Деякі подробиці, поміщені у Біблії, змальовують Йосипа як доброго, справедливого і розважливого чоловіка, сповненого гідності, який, однак побажав залишатися в тіні [Attwater, John, 1997, s. 225]. Вважається, що Йосип помер у Назареті (де і похований[15])

[14] Дуже подібне зображення "Святої Родини" відзначене на реверсі восьмигранного медальйона з колекції Т. Революнського [Rewoliński, 1885, № 1106].

[15] З 1955 р. в Назареті проводяться широкі археологічні дослідження т. зв. "Дому Марії", де відбулося чудо Благовіщення (тепер – церква Благовіщення) та "Майстерні Йосипа" (тепер – церква св. Йосипа) [Bagatti, Alliata, 1984; Corbo, 1987].

задовго до того, як Ісус розпочав свою місію[16]. Вшановувати св. Йосипа стали досить пізно. Найраніші сліди поклоніння йому відзначені лише десь перед 850 р.[17] [Podręczna encyklopedia…, 1909, t. XVIII, s. 131]. Іконографія образу св. Йосипа, подібна як на описуваному медальйоні, є найбільш поширена. Майже ідентичне зображення відзначене на реверсі коронатки Бердичівської Богородиці, яка була виготовлена у Римі [Rewoliński, 1885, tab. I, 16]. Це дає підстави говорити про римське походження і даного медальйона.

Рис. 3. Релігійні медальйони. 1 – Реверс. Чистилище; 2 – Аверс. Св. Йосип; 3 – Реверс. Св. Іоанн Хреститель; 4 – Аверс. Св. Бенедикт; 5 – Аверс. Св. Бригіда Шведська; 6 – Аверс. Св. Ігнатій Лойола
Fig. 3. Religious medallions. 1– Revers. Purgatory; 2 – Avers. St. Joseph; 3 – Revers. St. John the Baptist; 4 – Avers. St. Benedict; 5 – Avers. St. Birgitte Swedish; 6 – Avers. St. Ignatius of Loyola

Іоанн Хреститель (кат. № 9; рис. 3, *3*). Усе поле зворотньої сторони вищеописаного медальйона займає фігура Іоанна, який сидить навколішки серед каміння, нахилившись до ягнятка, яке поставило копитце йому на коліно. Єдине вбрання Іоанна складає овеча шкура, перекинута через ліве плече і перехоплена в талії. Його молоде, безбороде обличчя зі смиренним виразом звернене до ягнятка. На другому плані видніються хвилі Йордану.

Ім'я Іоанна Хрестителя завжди пов'язане з Ісусом, як того, хто йшов перед Месією, торуючи йому шлях. Суть їхніх взаємин якнайкраще передана на описуваному медальйоні. Ісус, як агнець Божий, прийшов до Іоанна-пастиря по хрещення, яке мало для нього характер інаугураційного акту при вступі на месіанське поприще [Encyklopedia kościelna, 1876, t. VIII,

[16] Пізніші апокрифічні оповідання внесли багато суперечливих подробиць у життєопис Йосипа; нами викладена найбільш поширена версія.

[17] Св. Йосип визнається опікуном Вселенської Церкви, патроном Русі, Болонії; опікун лісорубів, подружжя, ремісників, робітників, християнських родин, стельмахів, доброї смерті.

s. 415]. Подібна іконографія була дуже популярна у живописі, однак в медальєрстві відзначена вперше[18].

У розглядуваній збірці присутні кілька медальйонів, що репрезентують патронічну іконографію. Під поняттям *патронічна іконографія* розуміються образи реальних історичних осіб, які були засновниками і патронами чернечих орденів: в даному випадку – бенедиктинського (Бенедикт із Нурсії), бригідок (Бригіда Шведська) і єзуїтського (Ігнатій де Лойола).

Св. Бенедикт (кат. № 10; рис. 3, *4*) представлений у вигляді старця в чернечому вбранні, біля ніг якого праворуч поміщені інфула, а ліворуч – крук із шматком хліба у дзьобі. Ці символи пов'язані з певними подіями життя святого.

Після довгих років духовного самовдосконалення біля 529 р. Бенедикт заснував і очолив великий монастир у Монте-Кассіно, слава про який набула розголосу по всьому світі. У своїй діяльності Бенедикт керувався не тільки вимогами дисципліни та послуху, а намагався поєднувати їх з повагою до людської особистості та врахуванням її індивідуальних можливостей, що й заповідав своїм наступникам. Це здобуло йому славу духовного отця усіх ченців Західної Європи [Attwater, John, 1997, s. 68–69]. Папа Павло VI проголосив його патроном Європи[19]. У 1742 р. папа Бенедикт XIV урочисто схвалив і порадив вірним носити медалик із зображенням св. Бенедикта[20]. Особливу захисну силу мали ті його зразки, які на звороті посідали рисунок хреста св. Бенедикта з закляттям проти демонів (але про це – пізніше). Медальйони ж з описаним вище зображенням являли собою найбільш поширені, а отже – популярні різновиди.

Св. Бригіда Шведська (кат. № 11; рис. 3, *5*). Зображена у вбранні монахині. Довкола голови у неї – сяючий німб. Погляд Бригіди скерований поперед себе. Риси обличчя відтворені схематично. Це ідеалізований образ. У лівій руці свята тримає вервичку з хрестиком на кінці. Праворуч від постаті – вівтар, вкритий обрусом з бахромою, а на ньому – розп'яття на підставці з фігурними ніжками (як у підсвічників) – символ видінь святої.

Після життєвих випробувань, залишившись вдовою Бригіда усамітнилась, а згодом, у 1345 р., заснувала орден Найсвятішого Сальватора (Збавителя) і вступила до монастиря. В майбутньому основною і незмінною темою її роздумів і видінь стали Страсті Господні (власне цей момент і відображено на медальйоні). Іконографія образу св. Бригіди склалася дуже рано. В кінці XIV ст. її зображали біля розп'яття, пишучою книгу "Видінь" [Rasmusson, 1942, s. 405, pl. I, 4–6; II, 7–9, 12–13; III, 14–16, 21; IV, 25, 29–30]. У XV ст., коли була підтверджена канонізація Бригіди і визнано її пророцтва, складається тип композиції, де свята зображена у молитві перед Розп'яттям [Rasmusson, 1942, s. 405, pl. I, 1–3; II, 11; IV, 26]. В наступні часи ці дві модифікації були значно розбудовані різноманітними додатковими елементами. Композиція дубенського медальйону побудована згідно з іконографією XV ст. Стиль виконання розп'яття та чернечої ряси зраджує риси барокко. Аналогії медальйону не виявлені.

Ігнатій де Лойола (кат. № 12–15; рис. 3, *6*; 4, *1–3*). Виявлено чотири медальйони, різні за розмірами і формою, які містили тотожнє ідеалізоване зображення св. Ігнатія з обличчям ненече застиглим, що не відображає жодних почуттів. Лише погляд, зосереджено скерований до символу Пресвятої Жертви (Хостії), дозволяє домислюватися, що усі помисли і уся людська суть цієї особи покладені на вівтар служіння Богу.

Навчаючись у Парижі, Ігнатіо де Лойола згуртовав однодумців, з якими в листопаді 1535 р. у Римі створив Товариство Ісуса. Назву виводили з того, що їх єдиним зверхником є Ісус і його заступник на землі – Папа. Члени Товариства складали обітницю бідності, чистоти і послушності. Займалися доброчинною і душпастирською діяльністю, навчали катехизму в школах, колегіях, університетах, проводили широку місіонерську роботу, яка охоплювала

[18] Іоан Хреститель вважається опікуном країн, провінцій (Аквітанія, Арагона, Австрія) та цілого ряду міст (Авіньйон, Бонн, Колонія, Ліон, Ліпск, Неаполь, Нюрнберг, Флоренція, Франкфурт-на-Майні); опікун ковалів, кравців, кушнірів та людей, що ведуть тверезий спосіб життя; допомагає при епілепсії та захищає від граду.

[19] Вважається також опікуном архітекторів, інженерів, спелеологів та вмираючих.

[20] Медальйон допомагає під час стихійного лиха (буря, повінь, землетрус, пожежа), захищає від чарівників, ворожбитів, відвертає прокляття та вроки.

Індію і Далекий Схід (Японію, Китай і т.д.), Америку, Близький Схід, Африку. Ігнатій де Лойола після тяжкої хвороби (жовчне каміння) помер 31 липня 1556 р. Похований в Римі в костелі Найсвятішого імені Ісуса. На той час орден єзуїтів нараховув біля 1000 членів. Канонізований 12 березня 1622 р.[21]

Єзуїтський орден – одна з найактивніших чернечих організацій, яка в ході своєї невсипущої боротьби за душі мирян неодмінно пропагувала ідеологічні основи свого згромадження і поширювала емблематику Товариства Ісуса. Медальйони з образами святих із єзуїтської спільноти були однією зі складових і найдоступніших ланок цієї просвітницької діяльності ордену, яка глибоко і швидко проникала в усі соціальні шари суспільства. Цим пояснюється значна кількість девоціоналіїв та реліквяриків єзуїтського походження, які дійшли до наших днів з часу виникнення Товариства Ісуса. Описане портретне зображення Ігнатія де Лойоли є традиційним і найбільш поширеним. Аналогічні зразки з тавром "Рим" [Rewoliński, 1885, tab. № 1022, 1080] вказують на римське походження і дубенських медальйонів.

Підсумовуючи огляд медальйонів з патронічною тематикою, хочеться зазначити наступне. Життєопис усіх трьох описаних постатей святих (як зрештою й інших черечих патронів), як правило, огорнений романтичним серпанком. Однак, це не повинно дивувати, оскільки ці реальні особи стояли у витоків нової справи, започаткування якої вимагало особливого духовного піднесення, невичерпної наснаги і віри. На зорі своєї появи молодим чернечим спільнотам притаманні спільні риси – *"поривання, сповнені посвяти і запалу, навіть героїзм, якийсь піднесений, живий, палкий дух, нарешті наміри, які не зважають на перешкоди – і усе це не позбавлене принадності, а огорнене легкою поетичною чарівливістю"* [o. Bogdalski, 1905, s. 432].

Мартирологічна іконографія репрезентована низкою образів святих мучеників.

Дуже популярним був культ *св. Іоанна* (*Яна) Непомука*. На медальйонах він зображений двічі на реверсі і раз – на аверсі. Усі три зразка (кат. № 2, 16–17) композиційно тотожні, тобто представляють постать святого з пальмовою гілкою в одній руці і розп'яттям – в другій. Відмінності полягають у розмірі і формі медальйонів та у стилі і прийомах передачі зображення.

На одному з медальйонів Іоанн Непомук показаний в анфас, у три четверті зросту (кат. № 16; рис. 4, *4*). Привертає увагу ретельна передача елементів одягу, які відповідають середньовічним церковним шатам: берет, сутана, стихар, мозетта[22]. Св. Іоанн стоїть оповитий тихим смутком з опущеними додолу очима. Пальмова гілка – відомий символ мученицької смерті, надає цьому образу трагічного відтінку. На звороті медальйона зображено язик (як символ страждань Іоанна) в оточенні хмар (рис. 4, *5*)[23].

Дуже наближене до вищеописаного зображення на медальйоні кат. № 17 (рис. 4, *6*). Відмінності полягають в наступному: за головою Іоанна є округлий німб, на який поміщено п'ять зірочок; пальмову гілку тримає у лівій, а розп'яття – у правій руці; складові елементи вбрання дещо стилізовані. Обриси одягу, краї якого немовби від повіву вітра звиваються у фантазійні фалди, вказують виразно на стильові особливості епохи високого бароко.

Третій медальйон (кат. № 2; рис. 5, *1*) за стилем виконання явно відбігає від двох попередніх. Простежуються і суттєві композиційні відмінності: голову святого оточують п'ять зірок (без німбу); відсутня пальмова гілка, натомість обома руками Іоанн тримає хрест, до якого схиляє голову. Рельєф виконаний з ретельною прорисовкою тонкими лініями пасм волосся, пальців рук, густих складок драпірування одягу. На святому характерний одяг: берет, сутана з півокруглим комірцем. Однак, ліве плече огортає *сагум*, перекинутий спереді через праве передпліччя, який заміняє традиційну *мозетту.* Присутність сагума, котрий одягався в

[21] Вважається опікуном говільників.

[22] Кожний, хто приймав постриг, зобов'язаний згідно з уставом носити сутану тільки свого ордену. Кара проклаттям грозила тому, хто осмілився б за межами монастиря зняти сутану, якщо це, звичайно, не було пов'язане з порятунком життя, здоров'я і т.п. Колір і форма сутани у різних орденів були відмінні.

[23] Язик нерідко присутній і на живописних полотнах із портретом Яна Непомука. Показовим є зображення язика у вогняному колі на куполі костелу Іоанна Непомука на Зеленій горі в Ждяр-над-Сазовою поблизу Праги.

урочистих хвилинах, свідчить про якусь особливу подію, пов'язану з іменем Іоанна Непомука. Опущені додолу очі надають обличчю святого сумного виразу, однак, в цілому образ не просякнутий трагізмом мучеництва. Ореол з п'яти зірок довкола голови Яна Непомука яскраво засвідчує належність його постаті до сонму святих – офіційне визнання чого і є, очевидно, тією урочистою подією.

Рис. 4. Релігійні медальйони. 1 – Аверс. Св. Ігнатій Лойола; 2 – Аверс. Св. Ігнатій Лойола; 3 – Аверс. Св. Ігнатій Лойола; 4 – Аверс. Св. Іоанн Непомук Мученик; 5 – Реверс. Язик Св. Іоанна Непомука Мученика; 6 – Аверс. Св. Іоанн Непомук Мученик

Fig. 4. Religious medallions. 1 – Avers. St. Ignatius of Loyola; 2 – Avers. St. Ignatius of Loyola; 3 – Avers. St. Ignatius of Loyola; 4 – Avers. St. John of Nepomuk the Martyr; 5 – Revers. Tongue of St. Johana of Nepomuk the Martyr; 6 – Avers. St. John of Nepomuk the Martyr

Постать Іоанна Непомука є надзвичайна як історією свого життя, так і багатовіковою історією, що творилася довколо його імені вже після смерті. Фактом є те, що це була реальна особа, яка похована в 1393 (1383 р.) в кафедральному соборі св. Єжи (Юрія) в Празі, де і по сей день знаходиться гробівець з написом його імені на плиті.

Згідно з легендою фатальними для Іоанна Непомука були обов'язки сповідника королеви. Через те, що відмовився розкрити таємницю сповідей королеви її чоловікові, королю Вацлаву IV, останній віддав наказ стратити Непомука. Після тривалих тортур йому вирвали язика, зв'язавши руки і заткнувши уста вночі вкинули з мосту у Велтаву. У момент смерті над головою зійшло п'ять зірок, що мало б відповідати літерам латинської фрази "Я мовчав".

Каноніки виловили тіло і поховали в кафедральному соборі св. Єжи в наві біля вівтаря і прикрили плитою. У 1729 р. постать Іоанна Непомука причислена до лику святих. Офіційно він є патроном Чехії, до нього звертають молитви при повенях; опікується мостами – тому часто його фігуру ставили на мостах, біля води[24]. Культ І. Непомука набув поширення і на сусідніх до Чехії теренах Польщі. Те, що цей святий був популярний і в Дубно, свідчить побудова тут у 1830 р. фарного костелу, присвяченого Яну Непомуку.

Рис. 5. Релігійні медальйони. 1 – Реверс. Св. Іоанн Непомук Мученик; 2 – Реверс. Св. Франциськ Ксаверій; 3 – Реверс. Св. Франциськ Ксаверій; 4 – Реверс. Св. Франциськ Ксаверій; 5 – Реверс. Смерть св. Франциська Ксаверія в Гоа; 6 – Реверс. Св. Петро з Верони Мученик

Fig. 5. Religious medallions. 1 – Revers. St. John of Nepomuk the Martyr; 2 – Revers. St. Francis Xavier; 3 – Revers. St. Francis Xavier; 4 – Revers. St. Francis Xavier; 5 – Revers. Death of St. Francis Xavier in Goa; 6 – Revers. St. Peter from Verona the Martyr

Відома на сьогодні іконографія образу І. Непомука в релігійному медальєрстві репрезентована численними модифікаціями єдиної композиції. Однак, серед них лише для одного дубенського зразка (кат. № 17) виявлено аналогії у збірці Т. Революнського [1885, tab. XX, 1087; XXX, 1443]. Незважаючи на окремі відмінні деталі (як міст на задньому плані, німб без зірок) загальна подібність – вражаюча. Останнє дозволяє припускати існування першовзірця і похідних від нього різновидів. За стилем виконання і композицією останні два медальйона (кат. № 2 і № 17) є підстави пов'язувати із канонізацією святого і датувати їх часом після 1729 р.

[24] Наприклад, у Львові на мості через р. Полтву теж була фігура І. Непомука; ще й сьогодні кам'яний образ Яна Непомука стоїть біля одного з мостів через р. Сан у Перемишлі.

Натомість стриманість прямих ліній зображень першого зразка (кат. № 16), дозволяє час його виготовлення віднести до ранньої фази бароко і датувати широко XVII ст.

Чотири медальйони (кат. № 12–15) присвячено *Франциску Ксаверію* – одному з найславетніших представників єзуїтського ордену. Три з них (кат. № 12–14; рис. 5, *2–4*), різні за формою і розміром, посідають композиційно тотожні портретні зображення святого. Однак усі ці екземпляри виконані з різних матриць, про що свідчать відмінні елементи рисунку.

Франциск Ксаверій зображений у напівпостаті у три четверті. Лівою рукою він притискає до грудей берло, одночасно разом з правою розхиляючи розріз сутани в області серця. Франциск Ксаверій одягнений у єзуїтські шати. Його сутана підперезана поясом – *цингулумом*, на якому праворуч висить вервичка. На правому боці короткої пелеринки – монограма імені Ісуса Христа. Привертає увагу обличчя святого. Воно овальне, з тонкими рисами, короткою вишуканою борідкою, що злегка роздвоюється на підборідді. Розправлені плечі, струнка постава, просто піднесена голова сповнюють увесь образ урочистістю. За спокійним, дещо сумним виразом обличчя, на яке суворий спосіб життя наклав свій відбиток, відчувається сильна, сповнена рішучості особистість. Посвятивши своє життя Ісусу, на що вказує знак на пелерині, святий Франциск Ксаверій відвертим жестом розкриває усім стражденним своє серце, сповнене любов'ю до Христа.

Лише один медальйон із дубенської збірки (кол. № 15; рис. 5, *5*) присвячений місіонерській діяльності Франциска Ксаверія. Цей сюжет пов'язаний з обставинами смерті святого на о. Санцьян поблизу сучасного м. Гуанчжоу. Зображений на повний зріст у напівлежачому положенні на березі моря. Уся фігура святого немовби застигла в очікуванні єднання з тим, кому було без остатку присвячене його земне життя. На задньому плані, на обрії морські хвилі гойдають тримачтове судно – символ надії для неспокійних душ, порятунку яких Франциск Ксаверій посвятив себе.

Франциск Ксаверій був у числі перших семи однодумців, які утворили Товариство Ісуса. Більшу частину свого чернечого життя він присвятив місіонерській діяльності у нововідкритих землях, т.зв. португальської Індії (Індонезії), а також Японії та Китаї [Candido de Dalmasses (SI), 1989, s. 220–225]. Похований у Гоа. Канонізований папою Григорієм XV у 1622 р.[25]

Вищеописані зображення Франциска Ксаверія належали, очевидно, до найпоширеніших традиційних зразків. Популярними були медальйони з сюжетом смерті святого[26], рідше траплялися портретні композиції[27].

Образи інших святих мучеників представлені одинокими екземплярами.

Св. Петро із Верони Мученик (кат. № 6; рис. 5, *6*). Його півпостать займає усе поле медальйону. Зображений у чернечому вбранні, де виділяється параман, і з пальмовою гілкою у руці. Привертає увагу меч над головою – малхус[28] (знаряддя його смерті). Образ виконано дуже майстерно. Перед нами постать огорнена водночас смутком і глибоким спокоєм. Смиренно підкорившись випробуванням долі, Петро скорботно споглядає на світ грішників. Скупий напис на медальйоні не ідентифікує цю особу. Однак вбрання, притаманне ченцям домініканського ордену, дозволяє ототожнювати його з реальною історичною постаттю, а саме – з Петром Мучеником із Верони.

Біографічні дані про нього відомі в загальних рисах. Вступивши до домініканського ордену Петро прославився боротьбою із маніхейським сектантством. Сектанти помстилися, вбивши його у лісі неподалік Мілана.

---

[25] Франциск Ксаверій вважається опікуном місій і місіонерів, патрон Індонезії та Японії.

[26] Дуже подібний медальйон виявлений у крипті костела в с. Маньови на Підгаллі [Chudzińska, 1998, tabl. XXX, 53]. Однак найбільше відповідає йому медальйон зі збірки Т. Революнського, який, правдоподібно, був виготовлений у Римі [Rewoliński,1885, tabl. XXI, 1076].

[27] Варіант, подібний до круглого медальйону (кат. № 12) відзначено у крипті "B" в колишньому костелі сестер бригідок у Любліні [Niedźwiadek, 2012, s. 70, ryc. 9].

[28] Варіант давньоримського меча; у XVII–XVIII ст. зображався з коротким лезом і косозрізаним вістрям, як типове знаряддя вбивства на образах святих мучеників.

У 1253 р. папа Інокентій IV причислив його до лику святих [Podręczna encyklopedia, 1913, t. XXXI–XXXII, s. 205]. Культ св. Петра мученика дуже поширений у Вероні, для якої він виступає патроном. Натомість знахідка вищеописаного медальйону у Дубні – це справжня рідкість.

Св. Барбара (кат. № 17; рис. 6, *1*) зображена у півпостать у три четверті, голова повернена вліво у профіль; обличчя з чіткими "римськими рисами". У руці тримає пальмову гілку. Вираз юного обличчя Барбари сповнений добротою, яку передає ледь помітна застигла м'яка усмішка в кутиках уст. Погляд святої мучениці звернений на високу муровану вежу – місце її тортур.

Постать Барбари історично не підтверджена. Згідно з легендою ув'язнена за непослух батькові у вежі, вона прийняла християнську віру, за що була страчена.

Культ св. Барбари появився лише у VII ст. і поширився у IX ст.; на теренах Польщі їй поклоняються з сер. XIV ст.[29]. Медальйон з ідентичним зображенням св. Барбари (лише незначно більший за розміром) відомий у збірці Т. Революнського. На відміну від дубенського цей зразок під фігурою святої має дату "1773", а на звороті під зображенням Ченстоховського Матері Божої – місце виготовлення "Roma" [Rewoliński, 1885, tab. III, 83]. Ці опосередковані дані дозволяють говорити про римське походження дубенського медальйона і датувати його 70-ми роками XVIII ст.

Св. Текля (кат. № 5; рис. 6, *2*) представлена на повний зріст з пальмовою гілкою у руці. Зображена на фоні долини, наповненої знаряддями її тортур – зміями, левом і кострищем; на задньому плані – печера – місце її схованки і останнього спочинку.

Теклю прийнято вважати "протомученицею". Життя її було насичене незвичайними подіями. Переживши жорстокі випробування Текля подалася до св. Павла і супроводжувала його в апостольських мандрах [Janicka-Krzywda 1982, s. 59]. Повернувшись на батьківщину усамітнилася в печері, де дожила до глибокої старості [Attwater, John, 1997, s. 375].

Культ св. Теклі поширився дуже рано – в перших століттях н.е[30]. Над її похованням збудовано храм, який невдовзі перетворився в улюблене місце паломництва.

Зображення св. Теклі на дубенському медальйоні має відповідники, виявлені у різних місцях. З колекції Т. Революнського походять медальйони [1885, tab. I, 14; XI, 543; XVII, 925], які тотожні дубенському екземпляру не тільки за рельєфом рисунку, а й за розмірами та написом і сюжетом на аверсі (Бердичівська Богоматір). Це дає підстави вважати, що ці зразки виготовлено в одній майстерні і, навіть, відлито в одній матриці. Аверс, присвячений коронуванню чудотворної ікони Бердичівської Богородиці (1756 р.), в цілому датує цей медальйон. Належить зазначити, що ідентичне зображення св. Теклі відзначене і на коронатці Краківської Богородиці (1764 р.). Звідси, достовірним є факт, що певна римська майстерня продукувала медальйони одного зразка протягом 1756–1764 рр.

Св. Маврикій (кат. № 11; рис. 6, *3*) представлений на повний зріст в анфас у вигляді воїна із списом в одній руці і пальмовою гілкою – в іншій.

Зображення надто схематичне і дуже погано збережене, що не дозволяє з впевненністю ідентифікувати дану особу. Однак вбрання римського легіонера і напис імені "M(AVRY?)TIUS" дозволяють зі значною ступінню ймовірності ототожнювати постать з Маврикієм.

Про Маврикія повідомив вперше у 445 р. єпископ Ліону Євхарій. Римський легіон солдат з Єгипту, т.зв. фіванський легіон під командуванням Маврикія в кінці III ст. н.е. служив у Галії. Після переходу через Альпи легіон мав взяти участь у битві під Агаунум (Швейцарія). Згідно звичаю, перед боєм необхідно було принести жертву богам, в чому солдати-християни

[29] Про велику популярність культу св. Барбари свідчить факт поклоніння їй численної аудиторії. Своєю опікункою її вважають архітектори, артилеристи, хворі на чуму, теслі, дзвонарі, гірники, плотогони, капелюшники, ковалі, слюсарі, моряки, мінери, мулярі, ткачі, вуглярі, в'язні, виробники щіток та штучних вогнів, гарнізони фортець; Барбара – заступниця в часі бурі і пожежі.

[30] Вважається, що охороняє від епідемій.

відмовили. За це усі вони на чолі з командиром були страчені[31]. У VI ст. на місці страти мучеників за віру був збудований монастир, який існує й сьогодні як абатство регулярних каноніків в Сант-Маврикії [Attwater, John, 1997, s. 291–292].

Рис. 6. Релігійні медальйони. 1 – Реверс. Св. Барбара Мучениця; 2 – Реверс. Св. Текля Мучениця; 3 – Реверс. Св. Маврикій Мученик; 4 – Реверс. Хрест св. Бенедикта; 5 – Аверс. Хрест-медалик св. Бенедикта; 6 – Реверс. Хрест-медалик св. Бенедикта і св. Севаст'ян (?)
Fig. 5. Religious medallions. 1 – Revers. St. Barbara the Martyr; 2 – Revers. St. Teklja the Martyr; 3 – Revers. St. Maurice the Martyr; 4 – Revers. Cross of St. Benedict; 5 – Avers. Cross-medalion of St. Benedict; 6 – Revers. Cross-medalion of St. Benedict and St. Sebastian (?)

Медальйон з зображенням св. Маврикія на реверсі і св. Бригідою Шведською на аверсі в цілому належить до рідкісних зразків релігійного медальєрства (принаймні, серед збережених до сього часу). Аналогії йому не відомі.

Амулетна іконографія. До цього різновиду медальйонів віднесено зразки особливої форми, що містили специфічні зображення, які були призначені виконувати роль оберегів, талісманів в першу чергу у боротьбі з дияволом. Це була свого роду зброя проти зла, тому ці медальйони мали овальну форму, що імітувала щит, або хрест.

Хрест св. Бенедикта (кат. № 10; рис. 6, *4*) або т. зв. "кавалерський хрест" поміщений на реверсі овального медальйона (на Av – св. Бенедикт). Композиційно хрест займає центральну частину площини. Він рівнораменний з дещо розширеними кінцями. Особливість амулету

[31] Маврикій вважається опікуном фарбувальників, піхоти і лицарів; патрон Галії, Магдебургу; допомагає хворим на подагру.

полягає як в силі самого хреста, так і в написі, початкові літери слів якого поміщені на перекладинах хреста, між його раменами і довкола нього по облямівці. В основу напису-заклинання покладено вірш, який склав св. Бенедикт, скеровуючи ці слова проти спокус диявола. Аналогічні за формою і змістом медальйони були поширені протягом XVII–XVIII ст. З магічною метою такі зразки закладали у фундаменти будинків, закопували під порогом, прибивали над входом; часто поміщали їх на дзвонах, на фасаді каплиць [Wiewióra, 1995, s. 435]. З XII ст. практикувалося вкладати медалики у поховання[32], оскільки св. Бенедикт вважався патроном померлих і щасливої смерті[33]. Особливо це переконання зміцніло, коли поширилися відомості про видіння св. Гертруди, згідно з яким усім, хто, звертаючись у молитві до св. Бенедикта, згадував про його кончину, було обіцяно "добру смерть". З цією ж метою вклали медалик і в одне з дубенських поховань.

До окремого різновиду зараховано нами *медальйон-хрест св. Бенедикта* (кат. № 18; рис. 6, *5–6*). Виготовлений він у формі "кавалерського хреста". На лицьовій поверхні поміщено оконтурений тонким рельєфом-шнурочком менший за розмірами хрест, що повторює загальні обриси медальйону. Як і на вище описаному зразку (рис. 6, *4*; кат. № 10) його поверхня в аналогічний спосіб "оздоблена" написом-заклинанням св. Бенедикта. Натомість на звороті, в центрі хреста у квадратній рамочці знаходиться зображення святого (наймовірніше, Себастіана). Літери, що займають рамена, поміщені на вертикальному – у два, на горизонтальному – у три ряди. Вісімнадцять літер чергуються з зображеннями семи маленьких хрестиків. Це початкові літери окремих віршів молитви-заклинання папи римського св. Захарія – т. зв. "Пострах демонів". Заклинання св. Захарія спершу карбували на натільних хрестиках-караваках і призначалися для боротьби з епідеміями чуми. Щоби здолати "чорну смерть", вдавалися ще й до захисту св. Себастіана і св. Роха, образи яких поміщали на цих же медальйонах.

Подібні описуваному за змістом медальйони-хрести відомі в численних модифікаціях, які походять із Швейцарії (Санк Галлен), Німеччини (Аусбург), Польщі (Познань) і були дуже популярні на зламі XVII/XVIII – першої пол. XIX ст. [Dziubkowa, 1996–1997, s. 293]. Як правило, карбувались амулети в бенедиктинських осередках, звідки розвозилися паломниками у найвіддаленіші куточки католицької ойкумени. Аналогічний дубенському медальйон-хрест відзначено меред матеріалів з Маньови на Підгаллі [Chudzińska, 1998, tabl. VI, 37]. Незважаючи на позірну простоту ці хрестики-медальйони поєднували у собі цілий комплекс релігійних і магічних властивостей (сама форма хреста св. Бенедикта, його заклинання, заклинання св. Захарія, образ св. Себастіана), що перетворювало їх у надійних засіб захисту проти *"поганої смерті"*.

Підсумовуючи огляд релігійних медальйонів, належить підкреслити, що здобута під час рятівних розкопок збірка не спроможна дати уяви про повний перелік святих, яким поклонялися (надавали перевагу) у досліджуваному регіоні. Натомість, поховальний інвентар дозволив зафіксувати превалювання ремедій певного типу. Це свідчить про особливу популярність культу Ісуса Христа та Матері Божої, Яна Непомука та Бенедикта, Ігнатія Лойоли та Франциська Ксаверія. Останні два своєю відомістю в широких масах зобов'язані ще й надзвичайно активній діяльності Товариства Ісуса – єзуїтів. Що ж до інших – то це найпоширеніші культи у Центральній Європі в цілому. Така популярність окремих сюжетів була обумовлена їх ідейним змістом, скерованим, передусім, на формування християнських чеснот з однієї сторони і спокутування гріхів – з другої сторони, а разом узяті вони слугували запорукою спасіння душі. В умовах постійних жорстоких війн, жахливих епідемій, стихійних лих і т.п., коли людське життя наражалося на смертельну загрозу та тяжкі випробування, девоціоналії набували особливого значення, як остання надія на порятунок для живих – тілесного єства, для вмираючих – душі.

[32] Відомі вони в похованнях у криптах і на позакостельних цвинтарях в Любіні [Kurnatowska, 1992, s. 17], Пуцку [Grabarczyk, Kajzer, 1978].

[33] У XVII–XVIII ст. існували цілі сценарії та рекомендації щодо "доброї" смерті.

Медальйони, знайдено серед решток знищених поховань, де зустрічались окремі уламки домовин із вибитими датами смерті померлих: 1780, 1781, 1788. Відзначено дати й на окремих медальйонах-коронатках: 1724, 1756. Ці дані виступають беззаперечним доказом того, що значна частина медальйонів знаходилась в ужиткуванні впродовж XVIII ст. Поряд з тим крипта використовувалась як усипальниця з часу побудови храму, тому слід враховувати, що певний відсоток девоціоналій походив й з XVII ст.

Переважна більшість розглянутих медальйонів, на нашу думку, має західноєвропейську метрику, а вірніше була виконана у римських майстернях талановитими художниками. Це ще раз доводить, що Дубно знаходилося у сфері поширення релігійно-естетичних імпульсів, які з Апостольської Столиці різними шляхами сягали східних теренів християнської ойкумени. У цьому полягала єдність місцевої дубенської спільноти з західним світом римо-католицької Церкви.

КАТАЛОГ

1. Медальйон (рис. 1, *1*; 1, *3*)

Загальний опис: двосторонній, овальний; вушко у формі краплини розміщене перпендикулярно до площини зображення. Рельєф пластичний.

Опис зображення:

Аверс. Христос Збавитель. Погруддя у профіль, повернене вправо. Обличчя з високим чолом і прямим носом, оточує коротка акуратна борода; над верхньою губою в'ються вуса, що біля країв уст сягають бороди. Виразно передані брови, повіки і зіниці відкритого ока, тонкі зімкнені уста. Волосся зачесане до тилу, накриває вухо до середини; густі локони розсипалися по плечах. На голові терновий вінець, сплетений з двох колючих галузок. Над головою позаду пластично зображений овал німба. Одягнений в туніку, поверх якої плечі огорнуті плащем.

Реверс. Матір Божа. Погруддя у профіль, повернене вправо Обличчя з рисами римської матрони – високе чоло, прямий ніс; чиста дуга брови, лагідний рельєф повік розкритого ока і м'яка складка біля тонких уст надають обличчю погідний з легкою усмішкою вираз. Голову вкриває мафорій, який м'якими дугами складок укладений на грудях; поверх нього накинуто паллу, яка огортає плечі широкими вільними складками. За головою – пластично зображений овал німба.

Написи:

Аверс. Обабіч постаті – SALVATOR MVN(DI) SAL(VATOR) N(OSTRVM) – Збавитель Людства Збавитель нас.

Реверс. Обабіч постаті – MAT(ER) SALVATO(IS) O(RA) P(RO NOBIS) – Матір Збавителя молися за нас.

Розміри: 29×27,2 мм, висота з вушком 38,4 мм, діаметр вушка 7 мм.

Матеріал і техніка виконання: бронза литво.

Стан збереження: патинована.

Хронологія: XVIII ст.

2. Медальйон (рис. 1, *2*; 5, *1*)

Загальний опис: двосторонній, округлої форми з цільнолитим вушком у формі краплини, яке розміщене перпендикулярно до площини зображення. Рельєф пластичний.

Опис зображення:

Аверс. Христос Назаретянин. Показаний у півпостаті, обличчям до споглядача. На довгому і вузькому обличчі легкими заглибленнями спрофільовано дуги брів, під ними опуклі, як краплини очі без прорисовки деталей, що справляє враження опущених повік; слабим рельєфом виділяється ніс у вигляді довгого рівнораменного трикутника без вершини; край носа широкий, як розплющений, ефект чого досягнутий за допомогою рельєфного еліпса; уста (два такі ж еліпса) оточені вертикальними дугами тонких вусів, які сягають короткої бороди. На голові терновий вінок з двох переплетених і вкритих колючками галузок; волосся зачесане гладко до тилу, а з під вінця слабо хвилястими пасмами спадає на плечі, укладаючись трьома локонами на кожному рамені. Позаду голови сяючий німб у вигляді

комбінації довгих і коротких тонких відрізків. Руки Ісуса зігнуті у ліктях під прямим кутом і накладені одна на одну так, що права кисть спочиває на лівому передпліччі, а ліва – на правому передпліччі. Одягнений у довгу сорочку з півокруглим глибоким вирізом та вузькими рукавами, яка була, очевидно, підперезана, про що свідчать фалди у нижній її частині. Поверх надіто вільного крою шати з облямівкою по краю на грудях, рукава розширені до низу. На грудях дещо нижче вирізу сорочки – на двох широких стрічках звисає квадрат з рівнораменним хрестиком.

Реверс. Св. Іоанн Непомук. Показаний у півпостаті; голова, яка повернена вправо і похилена до низу, зображена у профіль, тулуб – в три четверті. На голові берет з заломами. Чітко передано тонкий гострий ніс, дуги брів, опущені додолу очі, стулені уста обрамлені вузькими вусами, коротка борода злегка загнута догори на підборідді. З-під берета опадає пряме коротко стрижене волосся. Одягнений у сутану, яка зібрана густими фалдами на поясі, і прямий стихар з комірчиком, що має гострі кінці. Поверх нього на ліве плече покладено сагум, який півколом м'якими складками опадає на груди і огортає праве передпліччя. Правою рукою, зігнутою у лікті, підтримує великий масивний хрест, нижній кінець якого затиснутий у лівій руці. Довкола голови півколом розташовано п'ять шестикінечних зірочок.

Написи:

Аверс. Обабіч постаті – IESVS NAZAR(IENSIS) – Ісус Назаретянин.

Реверс. Обабіч постаті – S(ANCTVS) IO(ANNES) NEPOMVC(ENVS) M(ARTVRVS) – святий Іоанн Непомук Мученик.

Розміри: діаметр 34,1 мм, висота з вушком – 44,1 мм, діаметр вушка 6,1 мм.

Матеріал і техніка виконання: бронза, литво, позолота.

Стан збереження: патинований, місцями позолота знищена.

Хронологія: XVIII ст.

3. Медальйон (рис. 1, *4*; 2, *5*)

Загальний опис: овальний, двосторонній з цільнолитим вушком, розміщеним перпендикулярно до площини зображення. Рельєф пластичний.

Опис зображення:

Аверс. Матір Божа Непорочного Зачаття. Представлена у повний зріст, стоїть на тонкому серпі півмісяця, під якими виступають пів кулясті опуклості хмарин. Голова повернена вліво в три четверті. Простежується вузький овал обличчя, гострий ніс, проглядаються западини очей і рельєф уст. Голову оточує сім шестикутних зірочок. Кисть лівої руки з тонкими і довгими пальцями лежить на грудях в області серця. Права рука ледь зігнута у лікті; передпліччя незначно відхилене від стегна і повернене долонею на зовні. Права нога легко зігнута в коліні. Марія одягнена у довгу сукню з довгими вузькими рукавами, підперезану на талії; м'які овальні фалди підкреслюють округлість живота; з-під опадаючого подолу виступають ступні. На плечі накинуто плащ, що фантазійно звивається. Довкола постаті б'є променисте сяйво. Внизу, обабіч ніг Марії, біля ріжків півмісяця знаходяться дві фігурки путто з розправленими крильцятами, один з яких обличчя звернений до Пречистої Діви, а другий – зображений фронтально.

Реверс. Архангел Михаїл. Представлений у повний зріст. Голова повернена вліво – у профіль, тулуб – у три четверті, ноги – у профіль. Голова похилена до низу. Обличчя з високим чолом, прямим чітко окресленим носом, стуленими устами, вольовим підборіддям; оточене коротким кучерявим волоссям. Права рука високо піднята догори і зігнута у лікті під прямим кутом; м'язи плеча і передпліччя сильно напружені, в долоні з ретельно переданими пальцями затиснутий двосічний меч, який піднятий над головою. Ліва рука зігнута у лікті і відставлена від тулуба; кисть піднята догори, три пальці, починаючи з мізинця розставлені. У лівій руці, великим і вказівним пальцями Архангел тримає за вушко вагу, що складається з вертикального стрижня, до якого прикріплене поперечне рамено з гачками на краях; до обох кінців рамен підвішені на довгих трьох ланцюжках шальки, на одній з яких, тій, що ближча до постаті, схематизовано зображене людське тіло із довгими ногами, що звисають. Шальки знаходяться у рівновазі. Ліва нога Михайла випростана, напружена, оперта на пальцях ступні; правою, зігнутою у коліні, ногою святий міцно опирається на плечі Сатани, який зображений у людській подобі. Тіло Сатани – це тіло оголеного чоловіка, зображеного у напівлежачому положенні, голова – у профіль,

тулуб – у три четверті. На передньому плані спина Сатани, що припала до землі, права його нога, зігнута у коліні, підібгана і підтягнута до живота; ліва нога відставлена, гомілка зі ступнею перпендикулярно піднята. Ці деталі чудово передають рух – Сатана повзе. Натуралістично передані особливості нижньої задньої частини тіла, хребет якого закінчується коротким S-подібно вигнутим хвостом. Права рука, ледь зігнута у лікті, піднята догори, закриваючи голову, долоня з розчепіреними тонкими пальцями піднята вертикально; ліва рука, зігнута у лікті, торкається ним коліна, а передпліччям і розкритою долонею намагається затулити голову з лівого боку. Голова закрита плечем правої руки, з під якої виглядає лише обличчя з довгим масивним носом, розтуленими м'ясистими устами, розплющеним широко оком. На обличчі і шиї – напружені, як струна, м'язи. Над плечима здіймаються перетинчасті крила, між якими, а також ліворуч, довкола ніг Михайла і Диявола пробиваються язики полум'я. Архангел зображений у одязі римського легіонера. На ньому облягаючи гладка лорика з вирізом каре, під якою – шкіряний дублет з короткими, зібраними в складки наплічниками; на тілі – коротка до колін туніка; на ногах – черевики каліге. На грудях шнур від перев'язі. На ліве рамено накинуто плащ (сагум), який фантазійно розвивається біля правого коліна і, особливо, позаду розпростертих крил. Довкола голови Архангела б'є променисте сяйво.

Написи:

Аверс. Обабіч постаті – B(EATA) VIRGO S(INE) PEC(CATO) ORIG(INALI) CONCEPT(A) – Пречиста Діва без гріха першородного зачата.

Реверс. VIVIT DEVS – Бог живе.

Розміри: 46×37,7 мм, довжина з вушком 56 мм, діаметр вушка 6,6 мм.

Матеріал і техніка виконання: бронза, литво.

Стан збереження: глибоко патинований, місцями каверни.

Хронологія: XVII–XVIII ст.

4. Медальйон (рис. 1, *5*; 1, *6*)

Загальний опис: двосторонній, неправильної округлої форми з пробитою діркою для підвішування.

Опис зображення:

Аверс. Сокальска Богородиця. По центру півпостать Божої Матері в банястій короні на голові; сукня і плащ рясно гаптовані; довкола обличчя і на шиї разки перл, на грудях рівнораменний хрестик. Риси обличчя схематичні. Кистю правої руки торкається грудей в області серця. Лівою рукою підтримує дитятко Ісуса. Ісус зображений у стоячій позі. Одягнений у довгу, оздоблену гаптуванням сукню з розширеними рукавами, на голові у нього баняста корона.

Реверс. По центру на прямокутній підставці дві однакові банясті корони. Над ними овальний щит, де зображено дві руки до рамен, складені навхрест, які підносять Пілаву (герб Потоцьких). Над щитом, обабіч фестонами звисає стрічка.

Написи:

Аверс. По облямівці медальйону короткі насічки, під якими по периметру вміщено напис – B(EATISSIMA) V(IRGO) M(ARIA) SOKAL(IENSIS) AB INNOC(ENTIVM) XIII 1724 8 SEPT(EMBER) CORONATA – Пречиста Діва Марія Сокальська коронована 8 вересня 1724 Інокентієм XIII.

Реверс. Під підставкою напис – SVB BEBEDIC(TO) XIII P(A)P(A) – за понтифікату папи Бенедикта XIII.

Розміри: діаметр 26 мм.

Матеріал і техніка виконання: срібло, карбування.

Стан збереження: без пошкодження.

Хронологія: 1724 р.

5. Медальйон (рис. 2, *1*; 6, *2*)

Загальний опис: двосторонній, округлої форми з цільнолитим вушком у вигляді краплини, що розміщене перпендикулярно до площини зображення. Рельєф пластичний.

Опис зображення:

Аверс. Бердичівська Богородиця. Зображена у пів постаті в стоячій позі, повернена у три чверті вліво. Усю постать Богоматері огортає мафорій, гаптований квітами, який м'якими складками укладений на

голові і грубшими фалдами драпірується на лікті правої руки. На голові Марії баняста корона, позаду якої – круг німба. На лівій руці Богородиця тримає дитятко Ісуса, який представлений у повний зріст у сидячій позі. Ісус одягнений у довгу сукню, з під якої видніються стопи. На голові у нього така ж, як у Марії, корона, а за нею німб.

Реверс. Св. Текля. Зображена у вигляді молодої дівчини у повний зріст у стоячій позі. Голова легко похилена вліво; обидві руки, злегка зігнуті у ліктях, широко розхилені назовні; права нога зігнута в коліні і дещо відхилена вправо. Текля одягнена у сукню з широкими рукавами, підперезану в талії; плечі вкрито довгим плащем, який фантазійно звивається біля правої ноги. У праві руці свята тримає пальмову гілку. Перед Теклею біля її ніг лежить лев. На задньому плані представлена долина і скеля з входом у печеру; перед печерою горить вогнище, а в долині звиваються дві змії.

Написи:

Аверс. Довкола постатей – B(EATISSIMA) V(IRGO) MARIA BERDICZOVIEN(SIS) CORON(ATA) – Пречиста Діва Марія Бердичівська коронована;

Реверс. Обабіч постаті напис – S(ANCTA) THECLE V(IRGO) B(EATISSIMA) M(ARTVRA) – Свята Текля Діва Пречиста мучениця.

Розміри: діаметр 26,4 мм, з вушком 35,5 мм.

Матеріал і техніка виконання: бронза, литво.

Стан збереження: ближче до вушка є тріщина; на аверсі – численні маленькі каверни.

Хронологія: 1756 р.

6. Медальйон (рис. 2, *2*; 5, *6*)

Загальний опис: двосторонній, округлої форми з суцільним вушком у формі краплини, яке розміщене перпендикулярно до площини зображення. Рельєф пластичний.

Опис зображення:

Аверс. Луцька Богородиця. По центру пів постать Божої Матері у три чверті. На лівій руці тримає дитятко Ісуса. Чітко окреслено овал і риси обличчя Марії. На голові у неї важкий мафорій, який грубими фалдами драпірується на згині руки біля ліктя. На правому плечі маленький рівнораменний хрестик. Поверх мафорія голову Богородиці вінчає баняста корона, оздоблена коштовним камінням. З під мафорія виглядає рясно гаптована сукня. Ісус зображений у повний зріст в сидячій позі; одягнений у довгу сукню, з під якої видніються стопи. Права рука Ісуса, зігнута у лікті, торкається правого плеча Марії поблизу хрестика; у лівій руці тримає книгу. Обличчя Ісуса виконане дуже високим рельєфом; надзвичайно ретельно передано анатомічні особливості лиця. Голову вінчає така ж, як у Марії, корона, з під якої опадають кучері.

Реверс. Св. Петро. Зображено пів постать святого з обличчям у три чверті зверненим вліво. Майстерно передано анатомічні особливості обличчя. Голова оточена вінцем короткого волосся з тонзурою, борода коротка, вуса тонкі. За головою – тонкий валиком зображено коло німба, а над головою короткий меч. Права рука, зігнута у лікті, піднесена догори з затиснутою в правиці пальмовою гілкою. Одягнений у просторий габіт, поверх якого плащ з задрапірованим капюшоном.

Написи:

Аверс. По облямівці довкола – B(EATISSIMA) M(ARIA) V(IRGO) LVCEORIEN(SIS) CORON(ATA) 1749 – Пречиста Марія Діва Луцька кронована 1749 р.

Реверс. Ліворуч постаті – S(ANCTVS) PETER M(ARTVRVS) – святий Петро мученик

Розміри: діаметр 22,5 мм, з вушком 30,75 мм.

Матеріал і техніка виконання: бронза, литво.

Стан збереження: на аверсі і реверсі – кілька маленьких каверн.

Хронологія: 1749 р.

7. Медальйон (рис. 2, *3*; 3, *1*)

Загальний опис: двосторонній, округлої форми з суцільним вушком у формі краплини, яке розміщене перпендикулярно до площини зображення. Рельєф пластичний.

Опис зображення:
Аверс. Параманна Богородиця. Матір Божа представлена у вигляді мадонни у пів постаті у три четверті вліво, обличчя у фас. Голову Марії вкриває щільний мафорій, який укладений виступаючим трикутником над чолом і дрібно задрапірований опадає на плечі. З під мафорія виглядає вузька смужка плата, який підкреслює високе чисте чоло Богородиці. За головою – коло німбу, внутрішня поверхня якого густо заштрихована. У лівій руці, зігнутій у лікті, Марія тримає параман, а правою підтримує дитятко Ісуса. Серед численних складок драпірування можна розрізнити, що Богоматір одягнена у вільну сукню з глибоким вирізом, підперезану в талії; на плече накинутий мафорій, кінці якого звиваються над лівим ліктем. Ісус зображений у повний зріст. Його голова в ореолі дрібних кучерів похилена вправо; догори у благословляючому жесті піднята його права рука, зігнута у лікті; лівою, теж зігнутою у лікті, він опирається на Марію; ліва нога зігнута у коліні і піднесена догори так, неначе Ісус мав намір ступити крок вперед. Дитятко зображене оголене, лише ліве стегно охоплює край мафорія Богородиці. Довкола голови Ісуса променистий німб.
Реверс. Чистилище. Це багатофігурна композиція. Нижню частину поля медальйона займає суцільне вогнище, полум'я якого численними язиками здіймається догори. У вогні знаходиться п'ять чоловічих постатей без одягу. Троє з них – це літні чоловіки з густими бородами і вусами. Двоє з цих чоловіків повністю погрузли у полум'ї, з якого виглядають лише їх голови. Третьому вогонь сягає тільки до пояса. Він підніс догори обидві руки. Ліву його долоню тримає ангел, який летить в небі над чистилищем. Обабіч ангела хмари, посеред яких пробивається густе проміння. Голова ангела в рясних кучерях звернена додолу, на тих людей у полум'ї. Його права рука долонею вказує на небо. Ангел одягнений у довгу столу з буфом (двічі підперезану), за плечима – розправлені крила. Крім згаданих, у вогнищі виділяється постать юнака з довгим волоссям, який склав руки у молитовному жесті; інший – притиснув до грудей праву руку, а ліву з розкритою долонею простягає до ангела; обом полум'я сягає до пояса.
Написи:
Аверс. Обабіч постатей – DÉCOR CARMEL(O) – оздоба Кармелю.
Реверс. Обабіч ангела напис – MIS(ERERE) MEI –змилуйся наді мною.
Розміри: діаметр 34,6 мм, з вушком 45 мм.
Матеріал і техніка виконання: бронза, литво.
Стан збереження:без пошкодження.
Хронологія: XVII–XVIII ст.

8. Медальйон (рис. 2, *4*; 2, *6*)
Загальний опис: двосторонній, овальної форми з суцільним вушком у формі краплини, яке розміщене перпендикулярно до площини зображення. Рельєф пластичний.
Опис зображення:
Аверс. Свята Трійця. Центральну частину композиції займають дві постаті – Бог Отець і Бог Син. Між ними – сплощена зверху і знизу земна куля. Ліворуч від земної кулі знаходиться фігура Бога Отця, зображена у фас, голова – у три четверті. Вседержитель сидить серед хмар, опираючись стопами розставлених у колінах і нахилених вліво ніг на округлі клубки хмар. Ліва його рука, злегка зігнута у лікті, незначно піднята над колінами; правою рукою Праотець опирається на земну кулю. Чітко представлені риси обличчя: лагідні дуги брів над опущеними додолу повіками, прямий ніс, вузькі довгі вуса, які оточують уста і опадають на довгу густу, роздвоєну внизу бороду. Чоло високе, голову оточує з боків вінець короткого волосся. Позаду голови – німб у вигляді трикутника. Бог Отець зображений у довгих шатах: вільній, зібраній в дрібні густі складки та підперезаній сукні з довгими звуженими рукавами, поверх якої – широкий плащ, що запинається на грудях; нижня пола плаща, огортаючи коліна, звивається, повторюючи згини сукні.

Праворуч від земної кулі, також на хмарах сидить Бог Син. Тулуб його зображений у фас, розставлені в колінах ноги нахилені вправо. Стопами опирається на округлі хмаринки. Бог Син представлений у вигляді Ісуса воскреслого після розп'яття на хресті. Торс його оголений, лише плечі, стегна та ноги огортає вузький сагум. Постать Ісуса нахилена до земної кулі. У правій руці, випростаній вздовж тулуба, тримає берло у вигляді стрижня, що завершується двохярусним гудзом; лівою рукою,

зігнутою у лікті, опирається на земну кулю. Ретельно передано анатомічні деталі оголеного тіла Ісуса; дуже тонким рельєфом окреслено риси обличчя: злегка заломлені дуги брів над повіками розкритих очей, погляд яких скерований вперед; тонкий прямий ніс, повний заріст підборіддя. Високе чисте чоло Збавителя оточене пасмами волосся, яке розділене проділом, локонами опадає на плечі. Голову оточує округлий німб. Над головами Отця і Сина вгорі – півколо із трьох скупчень більших та менших кулястих хмаринок, від яких відходять довгі густі промені сяйва. За цими хмарами – зображений Бог Дух Святий у вигляді птаха з розправленими крилами і зверненою вліво головою. Доповнює композицію голова путто в оточенні піднятих вертикально крил, розміщеного відразу під земною кулею.

Реверс. Свята Родина. В центрі багатофігурної композиції поміщено Богоматір, яка зображена у вигляді молодої жінки. Постать її представлена у фас, обличчя – у три четверті повернене вліво. Марія сидить, тримаючи на колінах дитятко Ісуса. Голова Богородиці злегка покрита – мафорій зсунувся на ліву сторону і, зібраний густими поздовжніми складками, спадає на груди; волосся розділене проділом зачесане до тилу. Слабкою дугою окреслено тендітний овал обличчя Марії. Постать оголеного Ісуса позбавлена дитячих рис – його тіло непропорційно довге, зображене у три четверті, обличчя в фас. Права рука піднята на рівні грудей і злегка зігнута у лікті; ліва – опущена вздовж тулуба і легко зігнута у лікті, долонею опирається на шати матері. Марія підтримує Ісуса лівою рукою за лівий бік – видно лише кінчики її пальців на талії Дитятка; правою обіймає святу Єлизавету, котра зображена у вигляді літньої жінки у півпостаті в профіль. На голові у Єлизавети покривало, яке зібране у поперечні складки, щільно огортає голову. Її тулуб і плечі огорнуті широким вільним плащем, з під якого видніється права рука у складно задрапірованому рукаві. Єлизавета тримає край плаща, через який підтримує знизу Ісуса за ліве стегно. Ліворуч Марії – пів постать святого Йосипа, який зображений літнім чоловіком. Його голова, сильно піднята догори і повернена у три четверті, обрамлена з боків коротким волоссям; підборіддя вкрите густим заростом бороди і вусів. Йосип стоїть з розведеними у бік руками, неначе обіймаючи Марію і Ісуса. Одягнений він у просторий хітон з широкими рукавами, зверху на лівому плечі – плащ. За постаттю Єлизавети – у три четверті пів постать святого Захарії. Його обличчя літнього чоловіка своїми рисами дуже подібне до Йосипа. Права рука Захарії з вертикально уставленою кистю піднята у благословляючому жесті. Одягнений у простору сорочку з глибоким вільним вирізом, рукава розширені донизу. У всіх постатей чітко передано риси обличчя. Усі фігури довкола голів посідають німби.

Написи:

Аверс. Посередині внизу біля облямівки напис – ROMA – Рим.

Реверс. Вгорі над постатями - SACR(VM) CHRIST(VS) FA(MILE) – Свята Христова Родина.

Розміри: 37,6×41 мм, діаметр з вушком – 51 мм, ширина вушка 7 мм.

Матеріал і техніка виконання: бронза, литво.

Стан збереження: дрібні каверни.

Хронологія: XVII–XVIII ст.

9. Медальйон (рис. 3, *2*; 3, *3*)

Загальний опис: двосторонній, овальної форми з суцільним вушком у формі краплини, яке розміщене перпендикулярно до площини зображення. Рельєф пластичний.

Опис зображення:

Аверс. Святий Йосип. Майже усе поле медальйона займає пів постать святого у стоячій позі у три чверті вправо, обличчя в профіль. Йосип представлений чоловіком у зрілому віці. У нього коротке кучеряве волосся, такий же кучерявий заріст обличчя, вуса. Над головою пластичний німб у вигляді диску. Йосип одягнений у туніку з довгим звуженим рукавом. Через праве плеча перекинуто плащ, який густими складками дугасто уклався на грудях; другий край плаща огортає ліву руку, на якій сидить маленький Ісус. Долонею правої руки, що злегка зігнута у лікті, святий підтримує стопу Ісуса, який зображений у вигляді оголеного дитятка. Правою ледь зігнутою у лікті рукою Ісус торкається шат Йосипа, ліва, теж зігнутою у лікті, опущена вздовж тулуба. Обличчя звернене до споглядача. Голову Ісуса в густих кучерях оточує променистий ореол.

Реверс. Іоанн Баптист. Півпостать у сидячому положенні у фас, голова у профіль повернена вліво. Іоанн зображений молодим чоловіком. Він сидить на колінах дещо нахилившись вперед. Правою рукою,

зігнутою у лікті, опирається на стос каміння, з якого б'є джерело, а великим, вказівним і середнім пальцями тримає пастушачий кийок. У лівій руці, котру тримає поперед себе, опираючись на коліна, затискає якийсь продовгастий вузький предмет. Праве плече Іоанна оголене, а через ліве – перекинута вузька перев'язь із овчини. Овчина служить також своєрідним вбранням, прикриваючи тулуб до колін. Посох Іоанна має вигляд довгої тонкої палиці. Вершина її огорнена стрічкою, яка фантазійно звивається довкола древка. На землі, навпроти Іоанна знаходиться голова баранця (у профіль), який поклав копитце на коліна святому.

Написи:

Аверс. Обабіч постаті – S(ANCTVS) IOSEPHE – святий Йосип.

Реверс. Обабіч постаті – S(ANCTVS) IOAN(NES) BAPTIST – святий Іоанн Баптист.

Розміри: 39×34,7 мм, з вушком 48,3 мм.

Матеріал і техніка виконання: бронза, литво.

Стан збереження: без пошкодження.

Хронологія: XVII-XVIII ст.

10. Медальйон (рис. 3, *4*; 6, *4*)

Загальний опис: двосторонній, овальної форми з суцільним вушком у вигляді краплини, яке розміщене перпендикулярно до площини зображення. Рельєф пластичний.

Опис зображення:

Аверс. Св. Бенедикт. Зображений у повний зріст в три четверті вліво. Бенедикт представлений літнім чоловіком. Анатомічні особливості дещо згладжено, однак чітко передано невисоке вузьке чоло, тонзура на тім'ї, вузькі вуса, які зливаються з довгою клиноподібною бородою, що сягає грудей. Довкола голови променистий німб. Бенедикт стоїть впевнено, на розставлених ногах, ліва з яких зігнута у коліні. У правій руці, зігнутій у лікті і піднесеній догори, тримає рівнораменний хрест з фігурними кінцями; лівою, ледь зігнутою у лікті рукою притискає до тулуба велику книгу in folio. Одягнений у габіт з вузькими звуженими додолу рукавами; поверх нього вільний плащ з дуже широкими рукавами і капюшоном. Праворуч від святого внизу зображено головний убір – інфулу, а ліворуч, на тому ж рівні – крука, який представлений у профіль з головою, зверненою до Бенедикта; в дзьобі тримає шматок хліба.

Реверс. Кавалерський хрест. Центр композиції складає рівнораменний хрест з розширеними кінцями, довкола якого описаний овал. Обриси хреста і овалу виконано по контуру тонким валиком. По облямівці довкола овалу ззовні є скоропис у вигляді окремих літер, розділених крапками; в аналогічний спосіб уміщено літери між раменами і на раменах хреста.

Написи:

Аверс. Обабіч постаті – CRVX S(ANCTA) P(ATRIS) BENEDICT(I) – Хрест святого отця Бенедикта.

Реверс. По облямівці – I(ESV) H(OMINVM) S(ALVATOR) V(ADE) R(ETRO) S(ATANA) N(ON) S(AVDE) M(IHI) V(ANA) S(VNT) M(ALA) Q(VAC) L(IBAS) I(PSE) V(ENENA) B(IBAS) – Ісус Збавитель людства, Відступи сатано, ти мені не радь марнолюбство, погані ті речі, які тобі до смаку, отруту пий сам; між раменами хреста – C(RVX) S(ANCTI) P(ATRIS) B(ENEDICTI) – хрест святого отця Бенедикта; по вертикальному рамені C(RVX) S(ACRA) S(IT) M(IHI) L(VX) – хай хрест святий буде мені світлом; по горизонтальному рамені хреста – N(ON) D(RACO) S(IT) M(IHI) D(VX) – а не сатана поводирем.

Розміри: 30,2×27,3 мм, з вушком 38,45 мм.

Матеріал і техніка виконання: бронза, литво.

Стан збереження: без пошкодження.

Хронологія: XVII–XVIII ст.

11. Медальйон (рис. 3, *5*; 6, *3*)

Загальний опис: вибитий на тонкій бляшці, двосторонній у формі восьмикутника. Рельєф пластичний.

Опис зображення:

Аверс. Св. Бригіда. Зображена у пів постаті в фас. Риси обличчя схематичні. Довкола голови святої променистий німб. Бригіда одягнена в габіт, поверх нього вільний плащ. У лівій руці, зігнутій у лікті і

притиснутій до грудей, тримає вервичку, до якої підвішений рівнораменний хрестик. Праворуч святої зображено столик, накритий обрусом з френзелями, на ньому стоїть розп'яття.

Реверс. Св. (?). Зображений у повний зріст у стоячій позі. Риси обличчя не читабельні, довкола голови променистий німб. Права рука зігнута у лікті, до передпліччя піднесеного догори притискає древко (списа?). У лівій руці, теж зігнутій у лікті, тримає пальмову гілку. Чоловік стоїть на розставлених на ширину плечей ногах, ліва з яких трохи висунута вперед. Одягнений у коротку до колін туніку, підперезану на талії; позаду з плечей опадає плащ. На ногах черевики каліге, ремінці яких зашнуровані навхрест до колін.

Написи:

Аверс. Обабіч постаті – S(ANCTA) BRIGITTA O(RA) P(RO) N(OBIS) – свята Бригітто молися за нас.

Реверс. Ліворуч постаті – S (ANCTVS) …..TIVS M(ARTVRVS) – святий … цій мученик.

Розміри: ширина 16 мм, довжина збережена 17,5 мм.

Матеріал і техніка виконання:бронза, штамп.

Стан збереження: верхній край обламаний; на реверсі зображення дуже знищене корозією.

Хронологія: XVII–XVIII ст.

12. Медальйон (рис. 3, *6*; 5, *2*)

Загальний опис: двосторонній, округлої форми з цільнолитим вушком у формі краплини, яке розміщене перпендикулярно до площини зображення. Рельєф пластичний.

Опис зображення:

Аверс. Св. Ігнатій де Лойола. Погруддя, звернене вправо. Голова, вкрита беретом з заломами, показана у профіль, тулуб – в три четверті. Обличчя нав'язує до портретних зображень. Воно злегка піднесене догори, а погляд скерований на св. Хостію (скорочення імені Христа з хрестиком над перекладинкою латинської літери H), оточену сяючим овалом, що розташована на висоті голови святого. Ліва рука знизу підтримує розкриту книгу, яка текстом повернена в сторону оглядаючого медальйон; правою рукою, з якої видно лише кінчики пальців, підтримує книгу зверху. Вирізняються дві половинки книги, де читаються літери тексту. Святий вбраний у сутану, підперезану паском, що зав'язаний спереду, поверх неї-плащ.

Реверс. Св. Франциск Ксаверій. Погруддя фронтальне, голова повернена вправо на три четверті. Обличчя овальне, лагідні дуги брів над очима, погляд яких звернений у далеч, прямий з м'ясистим кінчиком ніс, широкі вуста, над якими тонкі дуги вусів, коротка вишукана борода роздвоюється на підборідді На голові виділяється тонзура в оточені коротко підстриженого, укладеного з тилу в завитки волосся. Голову оточує коло німба, виконаний тонким валиком. Ліва рука сильно зігнута у лікті, передпліччя піднесене догори. Кистю притискає до грудей в області серця посох у вигляді довгої, округлої в перерізі палиці з одним кільцевим потовщенням на краю,а другим – на 2/3 зображеної довжини. Права рука зігнута у лікті під прямим кутом, докладно вималювані пальці. Пальцями обох рук розсуває на грудях фалди шат. Святий одягнений в сутану, підперезану зав'язаним спереду на вузол вузьким пласким поясом (цингулумом). Над і під поясом сутана зібрана у дрібні фалди. Праворуч на поясі висить вервиця з округлих намистин. Поверх сутани одягнено коротку, до середини плеча пелеринку із стоячим комірцем. З правого боку на пелерині є опуклий округлий знак – скорочена монограма імені Ісуса.

Написи:

Аверс. Обабіч постаті – S(ANCTVS) IGN(ATIVS) DE LOYOL(A) S(OCIETATIS) I(ESV) – святий Ігнатій де Лойола Товариства Ісуса; на лівій сторінці книги – (AD MAJOREM DEI) GLORIA(M) REG(IS) – для більшої слави Бога.

Реверс. Обабіч постаті – S(ANCTVS) FRAN(CISCVS) (XA)VER(VS) SOC(IETATIS) I(ESV) – святий Франциск Ксаверій Товариства Ісуса.

Розміри: діаметр 34 мм, з вушком 43,4 мм, діаметр вушка 5,5 мм.

Матеріал і техніка виконання: бронза, литво.

Стан збереження: патиною пошкоджена частина зображень і написів.

Хронологія: XVII–XVIII ст.

13. Медальйон (рис. 4, *1*; 5, *3*)

Загальний опис: двосторонній, овальної форми з цільнолитим вушком у формі краплини, яке розміщене перпендикулярно до площини зображення. Рельєф пластичний.

Опис зображення:

Аверс. Св. Ігнатій де Лойола. Зображення як на аверсі медальйону № 12.

Реверс. Св. Франциск Ксаверій. Зображення як на реверсі медальйону № 12 тільки немає вервички на поясі, на голові відсутня тонзура і на грудях від Хостії йде сяйво.

Написи:

Аверс. Обабіч постаті – S(ANCTVS) IGN(ATIVS) DE LOY(OLA) S(OCIETATIS) I(ESV) – святий Ігнатій де Лойола Товариства Ісуса; на лівій сторінці книги – AD MAJOR(EM DEI) GLORIA(M) REG(IS) – для більшої слави Бога;

Реверс. Обабіч постаті – S(ANCTVS) FRANC(ISCVS) XAV(ERVS) SOC(IETATIS) IES(V) – святий Франциск Ксаверій Товариства Ісуса.

Розміри: 31,35×28,45 мм, з вушком 39,55 мм.

Матеріал і техніка виконання: бронза, литво.

Стан збереження: на реверсі одна каверна, на аверсі каверни на лівій сторінці книги.

Хронологія: XVII–XVIII ст.

14. Медальйон (рис. 4, *2*; 5, *4*)

Загальний опис: двосторонній, овальної форми з цільнолитим вушком у формі краплини, яке розміщене перпендикулярно до площини зображення. Рельєф пластичний.

Опис зображення:

Аверс. Св. Ігнатій де Лойола. Зображення як на аверсі медальйону № 12, тільки на св. Хостії представлено хрест на перекладині літери “Н”, а під нею три цвяхи, укладені віялом.

Реверс. Св. Франциск Ксаверій. Зображення як на реверсі медальйона № 12. Відміна: лице у фас, Хостія схематична, немає вервички. Обличчя виконане надзвичайно ретельно. Високе чоло оточене коротким волоссям, яке залишаючи відкритими вуха завите локонами на затилку. Борода на повний заріст, уста обрамлені вусами. Погляд звернений до глядача (в деталях передано обриси повік і ока, прямий ніс).

Написи:

Аверс. Обабіч постаті – S(ANCTVS) IGN(ATIVS) D(E) L(OYOLA) S(OCIETATIS) I(ESV) – святий Ігнатій де Лойола Товариства Ісуса.

Реверс. Обабіч постаті – S(ANCTVS) FRAN(CISCVS) XAV(ERVS) S(OCIETATIS) I(ESV) – святий Франциск Ксаверій Товариства Ісуса.

Розміри: 23,75×21 мм, з вушклм 32,3 мм.

Матеріал і техніка виконання: бронза, литво.

Стан збереження: місцями дрібні каверни.

Хронологія: XVII–XVIII ст.

15. Медальйон (рис. 4, *3*; 5, *5*)

Загальний опис: двосторонній, округлої форми з цільнолитим вушком у формі краплини, яке розміщене перпендикулярно до площини зображення. Рельєф пластичний.

Опис зображення:

Аверс. Св. Ігнатій де Лойола. Зображення як на аверсі медальйона № 12, тільки на св. Хостії представлено хрест на перекладині літери “Н”, а під нею три цвяхи, укладені віялом.

Реверс. Св. Франциск Ксаверій. Зображений у повний зріст у напівлежачому положенні. Анатомічні особливості обличчя дещо затерті, але все ще добре читаються: прямі брови, щілини опущених повік, прямий ніс, вуса над вустами, борода. За головою коло німба. Франциск одягнений лише у просторий габіт із стоячим комірцем, який драпіруючись у складки, повторює обриси тіла. Зігнутими у ліктях і складеними передпліччями одна на одну руками притискає до грудей невеликий хрест. Біля лівого плеча

книга. Святий лежить на плащі, який постелений на скелі. Під його ногами дрібна галька. Над Франциском споруджено легкий навіс у вигляді зрубаних грубих гілок, які підтримують дах, вкритий тростиною. На задньому плані видніється море, у якому на гребені хвилі гойдається трьохмачтовий корабель зі спущеними вітрилами.

Написи:

Аверс. Обабіч постаті – S(ANCTVS) IGN(ATIVS) D(E) LOYOLA SOC(IETATIS) IES(V) – святий Ігнатій де Лойола Товариства Ісуса.

Реверс. Ліворуч постаті – S(ANCTVS) FRAN(CISCVS) X(AVERVS) – святий Франциськ Ксаверій.

Розміри: 22,7×20,3 мм, з вушком 30 мм.

Матеріал і техніка виконання: бронза, литво.

Стан збереження: на аверсі злегка потерта поверхня в області обличчя святого, на реверсі каверна по облямівці праворуч.

Хронологія: XVII–XVIII ст.

16. Медальйон (рис. 4, *4*; 4, *5*)

Загальний опис: двосторонній, овальної форми з цільнолитим вушком у формі краплини, яке розміщене перпендикулярно до площини зображення. Рельєф пластичний.

Опис зображення:

Аверс. Св. Іоанн Непомук. Показаний у півпостаті, обличчям до споглядача. Голова вкрита високим беретом з заломами. Обличчя видовжене, овальне з високим чолом; чітко окреслено брови, очі, тонкий прямий ніс; над пухкою губою дугою нависають тонкі вуса, які з'єднуються з короткою, але пишною бородою; з-під берета опадає пряме коротке волосся яке накриваючи вуха, завите локоном під низ. Постать одягнена у сутану, фалди якої відслонені зліва, і стихар, прямий крій якого простежено праворуч. На плечах – пелеринка (*mozetta*) з нашивками по всій поверхні, а внизу по краю оторочена бахромою. В лівій руці, сильно зігнутій у лікті, тримає великий хрест, який притискає до тіла. На хресті чітко змодельована фігурка Розп'ятого Христа, над похиленою головою якого на вертикальному рамені хреста знаходиться табличка, краї якої виступають назовні. Правою рукою, яка вільно опущена вздовж тулуба, підтримує нижній край хреста, в ній же тримає пальмову гілку.

Реверс. Центральну частину поля медальйона займає конус із заокругленою вершиною в оточенні сяйва з коротких прямих тонких ліній, які через певні інтервали чергуються з хвилеподібними відрізками. Під ними нижню половину медальйона по облямівці займають опуклі півкульки, розмір яких збільшується від краю до середини дуги медальйона.

Написи:

Аверс. Обабіч постаті – S(ANCTVS) I(OANNES) NEPOM(VCENVS) – святий Іоанн Непомук.

Розміри: 24,2×20,5 мм, висота з вушком 34,8 мм, діаметр вушка 5,7 мм.

Матеріал і техніка виконання: бронза, литво.

Стан збереження: зображення дещо затерті; є тріщина по краю.

Хронологія: XVII ст.

17. Медальйон (рис. 4, *6*; 6, *1*)

Загальний опис: двосторонній, овальної форми з цільнолитим вушком у формі краплини, яке розміщене перпендикулярно до площини зображення. Рельєф пластичний.

Опис зображення:

Аверс. Св. Іоанн Непомук. Представлений у фас в стоячій позі, майже на весь зріст. Голова святого злегка похилена вправо. У лівій руці, відхиленій вбік, тримає пальмову гілку. Правою рукою, зігнутою у лікті, притискає до грудей великий хрест з розп'яттям. Зазначено риси обличчя святого: овальне обличчя, чітко окреслені брови, очі, тонкий прямий ніс; над нижньою губою нависають тонкі вуса, з'єднані з короткою густою бородою. На голові Іоанна – берет з заломами, з під якого вибивається коротке волосся. За головою – коло німба, по периметру якого рівномірно розміщено п'ять зірок. Іоанн одягнений у простору, зібрану у фалди сутану; поверх неї – комжа, поділ якої сягаючи колін, вільно розвивається; на плечах мозетта з оторочками.

Реверс. Св. Барбара. Півпостать у три чверті вліво, голова у профіль. Чітко відображені риси обличчя передають класичну вроду Барбари: прямий ніс, пухкі округлі щоки та підборіддя. Над головою пластичний німб. Свята представлена у вигляді молодої дівчини. У неї гладко, пасмами зачесане до тилу волосся, яке залишаючи відкритими вуха, локонами опадає на плечі. Барбара одягнена у столу з глибоким вирізом, поверх неї палла, зібрана на лікті правої руки і з кінцем, що опадає з внутрішнього боку правого передпліччя. У правій долоні свята тримає пальмову гілку. Ліворуч від Барбари здіймається вежа, викладена із квадрів.

Написи:

Аверс. Обабіч постаті – S(ANCTVS) IOA(NNES) NEPOM(VCENVS) M(ARTVRVS) – святий Іоанн Непомук мученик.

Реверс. Обабіч постаті – S(ANCTA) BARB(ARA) – свята Барбара.

Розміри: 23×21,5 мм, з вушком 30,8 мм.

Матеріал і техніка виконання: бронза, литво.

Стан збереження:на аверсі і реверсі – численні каверни.

Хронологія: XVII–XVIII ст.

18. Медальйон (рис. 6, *5*; 6, *6*)

Загальний опис: вибитий на тонкій бляшці, двосторонній, у формі кавалерського хреста з трикутним завершенням на верхньому рамені, де пробито отвір, зміщений вліво. На протилежному рамені пробито такий же отвір. Рельєф контурний.

Опис зображення:

Аверс. Хрест св. Бенедикта. Усе поле займають два кавалерські хрести вписані один в одного, контури яких виконано суцільним тонким валиком, що імітує шнур. На раменах внутрішнього і зовнішнього хрестів поміщено літери.

Реверс. Постать не читабельна. Центральну частину займає квадрат, оконтурений подвійною суцільною лінією. Зображення всередині не читабельне. На раменах хреста поміщено літери.

Написи:

Аверс. На раменах внутрішнього хреста: вертикальне – C(RVX) S(ACRA) S(IT) M(IHI) L(VX); горизонтальне – N(ON) D(RACO) S(IT) M(IHI) D(VX); вздовж облямівки зовнішнього хреста – *\BIBAS* I(ESV) H(OMINVM) S(ALVATOR) *\VADE RETRO SATANA NON SALVE MIHI VAVA SANT MALA QVAC* L(IBAS) I(PSE) V(ENENA) між раменами – C(RVX) S(ANCTI) P(ATRIS) B(ENEDICTI).

Реверс. На горизонтальному рамені праворуч – /.S+H./ на вертикальному внизу – /B..TI…/.

Розміри: загальна висота 26,6 мм, збережена ширина 17 мм.

Матеріал і техніка виконання: бронза, штамп.

Стан збереження: фрагментарний, відсутня права частина горизонтального рамена і нижня частина вертикального. Написи фрагментарні; зображення на реверсі в центрі знищене корозією, написи не читабельні.

Хронологія: XVII–XVIII ст.

ЛІТЕРАТУРА

Библия

Ks. Alojzy F.

1903–1904 Historye cudownych obrazów Najświętszej Maryi Panny w Polsce. – Kraków. – T. I–IV.

Attwater D., John C.R.

1997 Dykcjonarz świętych. – Wrocław–Warszawa–Kraków. – 432 s.

Bagatti B., Alliata E.

1984 Gli Scavi di Nazaret // Studium Biblicum Franciscanum: Coll.Major.17. – Jeruzalem. – Vol. 1–2.

Bentkowski F.

1830 Spis medalów polskich lub z dziejami krainy polskiej stycznymi. – Warszawa.

Betlej A.
1999 Źródła do siedemnasto- i osiemnastowiecznych dziejów artystycznych kościoła i klasztoru oo. Bernardynów w Sokalu // Sztuka dawnej ziemi chełmińskiej i woiewództwa Bełskiego. – Kraków. – S. 63–81.
o. Bogdalski Cz.(OFM).
1905 Cześć Najswiętszej Maryi Panny w zakonie OO. Bernardynów // Księga Pamiętkowa Maryańska ku czci piećdziesięciolecia ogłoszenia Dogmatu o Niepokalanem Poczęciu Najswiętszej Maryi Panny. – Lwów–Warszawa. – S. 428–438.
Borkovský I.
1975 Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském Hradé. – Praha.
o. Candido de Dalmases (SI)
1989 Człowiek, który widział wszystko. – Kraków.
Corbo V.C.
1987 La Chiesa-sinagoga dell'Annunciata a Nazaret // Studium Biblicum Franciscanum: Liber Annus. – Jeruzalem. – Vol. 37.
Chudzińska B.
1998 Dewocjonalia z nowożytnego cmentarzyska we wsi Maniowy na Podhalu. – Kraków.
Czapski Hr.
1871 Cataloque de la collection de medailles et monnaies Polonaises. – St. Petersbourg.
Dziubkowa J.
1996–1997 Vanitas portret trumienny na tle sarmackich obyczajów pogrzebowych. – Poznań.
Encyklopedia kościelna
1876 Encyklopedia kościelna. – Warszawa. – T. VIII.
1881 Encyklopedia kościelna. – Warszawa. – T. XIV.
1913 Encyklopedia kościelna. – Warszawa. – T. XXIX–XXX.
Grabarczyk T., Kajzer L.
1978 Badania archeologiczno-architektoniczne krypty Judyckich w kościele pod wezwaniem św. Piotra w Pucku w 1977 roku // Studia Pełpińskie.
Janicka-Krzywda U.
1982 Patron-atrybut-symbol. – Poznań.
Kuchowicz Z.
1992 Człowiek polskiego baroku. – Łódź.
Kurnatowska Z.
1992 Romański kościół św. Leonarda w Lubiniu // Zeszyty Lubińskie. – Kościan. – Z. II.
Nestorowicz Z.
1997 Koronacje i koronatki wizerunków maryjnych w Polsce XVIII wieku // Biletyn Numizmatyczny. – Warszawa. – № 3.
Niedźwiadek R.
2012 Kościół pobrygidowski pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny Zwycięskiej w Lublinie // Kościoły i klasztory Lublina w świetle badan archeologicznych. – Lublin.
Nowak J.T., Turdza W.
2000 Skarby krakowskich klasztorów. – Kraków.
Podręczna encyklopedia kościelna
1905 Podręczna encyklopedia kościelna. – Warszawa. – T. V–VI.
1909 Podręczna encyklopedia kościelna. – Warszawa. – T. XVIII.
1913 Podręczna encyklopedia kościelna. – Warszawa. – T. XXXI–XXXII.
Raczyński E.
1841 Gabinet medalow polskich. – Poznań.
Rewoliński T.
1985 Medale religijne odnoszące się do Kościoła katolickiego we wszystkich krajach dawnej Polski. – Kraków.

Rostkowska B.
1996 Dewocjonalia: medaliki i krzyżyki. Tkaniny ozdobne // Sandomierz: Badania 1969–1973. – Warszawa.
Rusiecki J. (OFM)
2000 Historia cydownego obrazy Matki Bożej Sokalskiej. – Kalwaria Zebrzydowska.
x. Wacław z Sułgustowa
1902 O cudownych obrazach w Polsce Przenajświętszej Matki Bożej (wiadomości historyczne, bibliograficzne i ikonograficzne). – Kraków.
Wiewóra M.
1995 Medalik swiętego Benedykta odkryty podczas badań zespołu klasztornego w Trzemesznie. Studia z dziejów kultu relegijnego // Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski. – Opole.
Z dawna Polski
1986 Z dawna Polski Tyś Królowa: przewodnik po sanktuariach maryjnych, koronowane wizerunki Matki Bożej 1717–1985 (pod red. o. Piotra Anzulewicza, OFM). – Szymanów.

Vira HUPALO

RELIGIOUS MEDALLIONS FROM BURIALS IN FORMER BERNARDYNIAN CATHOLIC CHURCH IN DUBNO, VOLHYNIA

The article is dedicated to religious medallions, which were found during researches of under-altar crypt in former Catholic church of Bernardynian cloister in Dubno. Systematization of devotionalies based on subjects, represented by them is made. Several types of iconography were distinguished accordingly: Christological, Maryic, Trinitic, angelistic, catechismic, agiographic. Ideological content of compositions, connected with the existence and spreading of appropriate religious cults is analyzed. Time and place of producing of medallions, area of their spreading are outlined.